



המועצה הלאומית לשלום הילד
National Council for the Child

מטח
המרכז לטכנולוגיה חינוכית



ילד אסור ילד מותר

בסינע



אשלים

העמדה לתכנון ולפיתוח שירותים לילדים
בגיל נוער בסיכון ומשפחותיהם (ע"ר)
מיסודה של ל' וינס ישראל בתמיכתן של
ממשלת ישראל והפורד צ'יה היהודית של ניו

על ילדים בסיכון וזכויותיהם
חוברת הדרכה למחנכי הגיל הרך



ילד אסור ילד מותר

על ילדים בסיכון וזכויותיהם
חוברת הדרכה למחנכי הגיל הרך

בסיוע



אשלים

העמותה לחכונ ולפיתוח שיתופים לילדים
גני נוער בסיכון ומשפחותיהם (ג'ר)
מיסודה של רינט ישראל ובתמיכתן של
ממשלת ישראל והפרציה היהודית של ניו יורק

כתיבה: אילת אסקוזידו

עריכה והפקה: ענת אופיר

כסלו תשס"ו
דצמבר 2005

פיתוח: סיפור חיים שנשאר

איורים: ציורי ילדים ששהו בבית שבתי לוי, פנימייה ומרכז חירום לילדים בגיל הרך (ע"ר) וילדים שהשתתפו בפרוייקט "שיח ילדים", המועצה לשלום הילד.

עיצוב גרפי, הפקה והבאה לדפוס: מטח – המרכז לטכנולוגיה חינוכית

עריכה לשונית: שרון ויסברג

התכנית **"איתור ילדים בסיכון בגיל הרך"** מתאפשרת הודות לתרומת פרוייקט "יומטוב 2005"

תודותינו נתונות ל:

- טליה מבור, שריכזה את הפרוייקט בתחילתו והיתה הכח המניע בהפקת החוברת
- האגף לחינוך קדם יסודי ושפ"י, משרד החינוך, על ההערות ועל שיתוף הפעולה בהכנסת הנושא להשתלמויות בגני הילדים
- ניצה בנדור, מנהלת בית שבתי לוי, פנימייה ומרכז חירום לילדים בגיל הרך (ע"ר), על תרומת האיורים לחוברת
- לכל אנשי המקצוע שקראו והעירו על טיוטת החוברת

חוברת זו משלימה את **"זכויות הילד בישראל: חוברת פעילות לילדי גנים"**, שנכתבה ע"י חמוטל בן-אריה וזיוה אפשטיין.
שתי החוברות משמשות בסיס לפעילות חינוכית-הסברתית של **"ניידת זכויות הילד לגיל הרך"**, בשיתוף **"גלידת שטראוס"**.

הציור שעל העטיפה: ש., בן חמש וחצי. בית שבתי לוי

תוכן העניינים

סדר הנושאים

5	מבוא
7	פגישה שלא מן המניין – זיהוי ואיתור
10	סדרי עדיפויות – מי ומה בסיכון?
14	התייעצויות – סיכון ישיר וחוק חובת הדיווח
19	מעגלי הסיכונים – סיכון התפתחותי וסיכון סביבתי
22	גלישה בטוחה – ניהול סיכונים
25	פעילויות למניעת סיכונים – הגוף שלי ברשותי
28	שליטה והגנה עצמית – פגיעה מינית בילדים
30	בעולם הספרות והאמנות – חיזוק הביטחון העצמי
35	שיתוף הורים – כללי הזהב לבטיחות
38	תפיסת תפקיד הגנת – מסקנות ותובנות
41	לקריאה נוספת
43	אתרי אינטרנט
44	פרסומים
45	תכניות לימודים והשתלמויות
47	תכניות התערבות



- 7 פריצת הדרך לשיתוף הורים: שיחת היכרות
- 8 תוכנית שנתית
- 8 תצפית
- 12,10 זכותי ואחריותי
- 22 כללים לשמירה על עצמי
- 22 התפרסם בעיתון
- 23 כללי זהירות בבית ובגן, בחצר וברחוב
- 24,23 ניהול ובקרת סיכונים
- 23 סימני אזהרה
- 24 המחזה בגן והוראות בטיחות
- 25 מבוא לחינוך מיני
- 26 הגוף שלי ברשותי
- 26 דמותי בראי, שפת הגוף, תחושות ורגשות
- 27 הצגה: יעל לומדת לשמור על גופה
- 27 הריון ולידה
- 30,28 לעזור ולהיעזר, לעודד ולהתעודד
- 31,30 מסיפור למציאות
- 31 גלריה של רגשות
- 31 נשאים בשליטה
- 32 סיפורים מהחיים
- 37,36 כללי זהב – מפגש הורים



- 7 מהו תפקיד הגננת במניעת פגיעה בילדים?
- 8 כיצד נגיב להתנהגויות מיניות בין ילדים?
- 9 כיצד נגיב כשנוהה ילד בסיכון?
- 10 מדוע קיים קשר שתיקה המקשה על איתור ילדים בסיכון?
- 11 מהי הדרך היעילה להתמודד עם הקשיים?
- 11 מה נמצא בתחום הסיכון?
- 11 מה תפקידה של החברה במניעת פגיעה בילדים?
- 17 את מי אפשר לשתף בהתלבטות? עם מי ניתן להתייעץ?
- 20 מה ההבדל בין משבר, למצוקה ולסיכון?
- 22 האם דיון על סיכונים ועל דרכי התגוננות מפחיד ילדים?
- 23 איך מלמדים ילדים לנהל סיכונים?
- 27,25 האם גופי הוא אני? דימוי גוף והערכה עצמית
- 28 כיצד נבדיל בין התנהגות מינית נורמטיבית לפגיעה מינית?
- 36 כיצד נמתן תוקפנות של ילדים?

חוברת זו מיועדת למחנכות ולמחנכים לילדים בגיל הרך, המשתלמים בנושא זכויות ילדים.

זכויותיהם של ילדים נמצאות בסיכון יומיומי, וזכויותיהם של ילדים בסיכון – על אחת כמה וכמה, **ומחובתם של מחנכים** להגן על זכויותיהם הבסיסיות של ילדי הגן.

מאות אלפי ילדים במדינת ישראל סובלים מהתעללות ומהזנחה - אין זו תופעה שולית או פעוטה. כל רובדי החברה נגועים בה. מציאות עגומה זו מחייבת את מערכת החינוך להציב את נושא זכויות הילדים בכלל, וזכויות ילדים בסיכון בפרט, בראש סדר העדיפויות, הן ברמת החשיבה בקרב צוותי גנות וסייעות והן ברמה המעשית בחיי היומיום בגן הילדים.

מדובר בנושא רגיש, שהמודעות אליו אמנם גברה בשנים האחרונות, אך עם זאת קיים עדיין צורך לתרגם את המודעות לחשיבה ולעשייה חינוכית שיצליחו להתמודד עם הנושא.

למסגרות חינוכיות של ילדים צעירים תפקיד מפתח בשמירה על זכויותיהם של הילדים ובהדרכתם בשמירת זכויותיהם גם מחוץ לגן. ידוע כי לגנות ולסייעת מקום משמעותי ביותר בחייהם של ילדים צעירים. הן פוגשות את הילדים ונמצאות אתם במגע כמעט בכל יום, במשך שעות רבות ברצף. תנאים אלו מגבירים את יכולתן **להקנות מודעות** והרגלים בסיסיים לשמירה על החיים, **לזהות** פגיעה נפשית או פיזית בילדים, **לתמוך** בהם **ולדווח** על כך.

מטרות החוברת

מודעות לעודד חשיבה ובחינה מחדשת של עמדות ביחס לילדים בסיכון

מידע להפחית חרדות ולפזר ערפל בנושא זכויות ילדים באמצעות העברת מידע משפטי-חוקי, עובדתי-סטטיסטי, חינוכי-תיאורטי וטיפולי-פרוצדורלי

פעולה להציע כיוונים לפיתוח תכנית בנושא זכויות ילדים הנמצאים מול סיכון ובסיכון

משהו קורה בגן של תמר והיא משתפת את שתי חברותיה למקצוע: שירה ואלה. מה שמתחיל כתיאור מקרה בגן ילדים מעורר אצל שלוש הגננות התלבטות והתחבטות בשאלות רבות: כיצד מזהים ילד בסיכון? במי ניתן להיעזר ולהיוועץ? מהם הכלים שניתן לצייד בהם ילדים כדי לצמצם סיכונים או כדי לסייע להם להגן על עצמם? ובאלו דרכים ניתן לשתף את ההורים? עצם קיומו של שיח מסוג זה משמעו נטילת אחריות מוסרית לשמירה על שלומם של ילדים. בסיפור שזורות שאלות שאותן מומלץ לברר בצוותי חשיבה ותכנון של גננות וסייעות (מסומן כשלוש דמויות).

לצד הסיפור מובאות הרחבות תיאורטיות ועובדתיות, שמטרתן העשרת הידע בתחום הטיפול בילדים בסיכון. במקביל עולים רעיונות לפעילויות (סימנס – נורה) אשר אפשר לפתח בכיוונים שונים בהתאם לצורך.

המקרה המתואר מהווה הזדמנות לבחון השקפות עולם חינוכיות שונות שעל בסיסן נבנות תכניות לימודים בשלושה גנים. המלצתנו למחנכת: בחני את השקפת עולמך החינוכית בנושא, ובני גם את תכנית על פי הנתונים הקיימים בגנך.

תכנית בנושא זכויות ילדים בסיכון פונה **לילדים צעירים** בארבע רמות:

ידע	חשיפה והרחבת הידע לגבי מצבי סיכון אפשריים
רגשות	טיפוח ביטחון עצמי להגברת היכולת להגנה עצמית
מיומנויות	פיתוח מיומנויות למניעת מצבי סיכון, לניהול סיכונים נכון ולהתמודדות עם מצבי סיכון
הרגלים	אימוץ דפוסי התנהגות לשמירה על זכויותי ולהגנה עצמית, באופן מודע ורצוני

פגישה שלא מן המניין ♦ סיפוי אילן

יום שני, השעה 16:15. הצלצול הגיע כמה דקות אחרי שהתעוררה שירה ממנוחת הצהריים והוא הקפיץ אותה מהמיטה.

"תמר?" היא זיהתה מיד, "מה קרה?"

קולה של תמר נשמע מתוח מעברו השני של הקו: "אני חייבת להתייעץ אתכן בקשר למשהו."

מיד לאחר מכן קטע טרטור הטלפון בביתה של אלה את קריאת ירחון הגננות שהוציאה מתא הדואר מוקדם יותר באותו יום. איזה מסתורין, חשבה אלה לעצמה לאחר שהניחה את האפרכסת במקומה. ממתי תמר מתאפקת ולא מוסרת אף לא שביב מידע כבר בטלפון? כעבור רבע שעה התיישבו שתיהן במטבח של תמר, ממולה.

"נו?" דחקה שירה בחברתה לגשת ישר לעניין.

שלושתן ניהלו גני ילדים באותה שכונה. בשנתיים האחרונות התקרבו והיכרותן העמיקה. כל אחת מהן הגיעה מרקע אחר והשוני ביניהן בלט בתפיסות עולמן ובשנות הוותק: 20 שנות ותק של אלה, לעומת 11 של שירה ושלוש שנות הוותק של תמר כ"גננת אם" בגן משלה. אף על פי כן, הן מצאו שפה משותפת והפכו לקבוצת תמיכה ולמידה מגובשת שהתכנסה אחת לשבוע, מדי יום שלישי בערב.

הפעם, כאמור, הרימה תמר טלפון בהול לחברותיה והזמינה פגישה שלא מן המניין.

"אתן זוכרות את עופרי?" זה היה השם הבדוי שתמר הצמידה לאחד מהילדים בגנה, לצורך הדיון בצוות.

"בטח, איך אפשר לשכוח? הילד היצירתי." אמרה שירה.

"זה אותו עופרי ששיחק עם הבובות, לא?" שאלה אלה בהתייחסה

למשחק שתמר סיפרה להן עליו לפני שבועיים. עופרי השכיב שתיים מהבובות בגן אחת על השנייה בתנועות שהן כינו "מגוננות", וכשסיפרה

מודעות וערנות

מהו תפקיד הגנת במניעת פגיעה בילדים?

אמון וכבוד הדדי הם שיוצרים את האקלים ליחסי גומלין בין הגנת לילדים. להקשיב לילדים פירושו לכבד אותם, בלי להתערב ובלי להשתלט. גנת תעזור להם בכך שתהיה היא עצמה, אותנטית, ותאמר לילדים שאינה יודעת הכול. הילדים צריכים ללמוד שאמנם המבוגרים הם האחראים עליהם ועל שלומם, אך גם לילד יש השפעה בלתי מבוטלת על חייו וחשוב להעביר לו תחושה של אחריות על עצמו.

הגנת בגן הילדים היא הדמות החינוכית המלווה את הילד בשנות ילדותו הראשונות, שבהן הוא חשוף ופגיע מאוד. היא קרובה אל הילד ומכירה אותו ואת התנהגותיו ותגובותיו השונות. לכן מוטלת עליה אחריות לפעול כדי למנוע, ככל האפשר, פגיעה בילדים ולהפנות לטיפול במקרים של חשד להזנחה או להתעללות. לשם כך עליה להיות קשובה לילד, לגלות ערנות להתנהגויות ולתגובות חריגות, לשינויים קיצוניים בפעילות הילד, במצב-רוחו ובהופעתו, ועליה להבחין בסימנים על גופו. חשובה המודעות לתופעת ההתעללות בילדים. גנת אחראית ומסורה עשויה לסייע רבות בשמירה על בריאות נפשם וגופם של ילדי גנה.

ילדים בסיכון הגדלים עם ההבנה שהגנת/המורה התייחסו אליהם כגורם שלילי, עלולים לאמץ תפיסה שלילית זו כחלק מזהותם העצמית.

שיתוף הורים: שיחת היכרות

- מיסוד שיתוף הפעולה בין הורים למחנכים חיוני לרווחתם של כלל ילדי הגן ובייחוד לטובת ילדים בסיכון. על כן, לפני תחילת השנה מומלץ לנהל פגישות משפחתיות עם כל זוג הורים וילד.
 - שיחת ההיכרות בשיתוף הילד יוצרת קשר אישי.
 - לאחר מכן הגנת מציעה לילד פעילויות באזורים שונים בגן ומקדישה להורים את תשומת הלב כדי להעמיק את היכרותה עם סביבת הילד. המידע וההערות נרשמים במחברת מעקב, וחשוב שהמטרה תובהר: לקדם ביחד את התפתחותו של הילד.
- לעתים כבר בשלב זה מבקשים ההורים עזרה.

- מערך פנייה ויידוע הדדי בין ההורים לגננת הוא נוהל שכדאי להנהיג בגן כחלק משגרת העבודה החינוכית. גננת שמקבלת את הילד, מתעניינת בו, מכבדת את רצונו ואת פרטיותו ולא שופטת או מבקרת את התנהגותו, תשדר פתיחות ותאפשר לו ולהוריו לפנות אליה ולהיעזר בה.

תכנית שנתית



- בתחילת השנה מגבשת הגננת תחזית שנתית הכוללת תכנון לימודים ותכניות קידום אישיות.
- מומלץ מאוד לשלב הן בתכנית הלימודים והן בתכניות הקידום האישיות את הנושאים: זכויות ילדים והתמודדות עם סיכונים.
- שתי התכניות מבוססות על היכרות אישית עם הילדים והוריהם ועל שני גורמים נוספים:
 - (א) זיהוי הכוחות והקשיים הפרטניים של כל ילד וילדה
 - (ב) איתור הפוטנציאל הקבוצתי והחולשות של הילדים כקבוצה

איתותים



- כאשר שמים לב לסימנים מסוימים שעלולים להיות מדאיגים, כדאי לבדוק אם קיימים שינויים גם בתחומים אחרים, כמו ירידה במצב הרוח, שינויים בהתנהגות, תופעות יוצאות דופן, שינוי בקשר של הילד עם הסובבים אותו בגן וירידה במוכנות שלו להשתתף בפעילויות בגן. כמו כן כדאי לבדוק אם קיימים סימנים חיצוניים.
- לעתים קרובות סימנים חריגים עשויים להיות מוסברים בתחום הנורמה. בכל מקרה תצפית איננה אבחון, וחשוב להיזהר מהסקת מסקנות נמהרת. על כן יש להתיעץ עם מומחה.
- אותות להזנחה או להתעללות עשויים להתקבל כתוצאה מצפייה בילד, באמצעות מידע שמתקבל בשיחה עם ההורים או בשיחה עם הילד או באמצעות מידע מגורמים אחרים.

מומלץ מאוד לעיין בחוברת הדרכה לאיתור ילדים בסיכון (לביא-קוצ'יק נירית, 2000, עמ' 20) אשר מפרטת את תהליך האיתור לשלבי, ומתארת את הסימפטומים לפי גילים: ילדים מלידה עד גיל שנתיים וילדים בני שנתיים עד שש.

על כך טענה אלה שמוטב לשים עין ולעקוב אחר התנהגויותיו. לשירה העניין לא נראה חריג במיוחד, היא ייחסה זאת ליצירתיות של הילד ולהיסטריה של תמר ה"טירובנית".

"כמו שהצעתן, התבוננתי בו והקשבתי לו בתשומת לב. כבר קודם ציינתי לעצמי התנהגויות שונות שלו, אבל היום שמעתי אותו בשיחה עם כמה בנות ב'מרפאה'. הוא הפגין ידע כל כך מפורט שנאלצתי להתערב ולפזר את ההרצאה המלומדת," סיפרה תמר. "כמובן שמיד ישבתי אתו בצד וניסיתי לברר מהיכן הוא שואב את האינפורמציה. זה בסדר, אני יודעת..." עצרה תמר את שירה שהרימה גבה, "שאלתי שאלות כלליות בלבד, לא הנחיתי אותו. אבל הוא לא הבין מה אני רוצה ממנו ורק רצה לחזור לשחק."

"אל תנסי להוציא ממנו וידוי," אמרה אלה. "את באמת לא אמורה להוביל ילד ולשאול אותו שאלות מנחות על מה שקורה בבית. חוץ מזה, זו תחילת השנה, עופרי עדיין לא מכיר אותך, הוא עדיין לא סומך עליך, וגם את לא מספיק מכירה אותו ואת הרגישויות שלו." תמר כבר דמיינה את הגרוע מכול: "ילדים צעירים תלויים במבוגרים לסיפוק צורכיהם. נכון?" חברותיה הסכימו, "אז גם אם מבוגר מתנהג כלפיהם בצורה סוטה ופוגעת, הם עלולים לקבל זאת כתופעה טבעית יומיומית."

אלה ושירה אישרו את הנחתה. "ילדים אפילו נוטים להגן על האדם שהם אוהבים ומעריצים, גם אם הוא מתעלל בהם." "אז מה אם באמת קורה לעופרי דבר איום ונורא?!" שירה מיהרה להרגיע את הצעירה שביניהן: "היי, את נסחפת. אנחנו חייבות להיזהר ממסקנות נמהרות. קרוב לוודאי שעופרי הוא ילד סקרן שקולט קטעי מידע מפה ומשם ועושה מזה סלט. מספיק לצפות בטלוויזיה בכמה דקות של פרסומות, כדי לקלוט מסרים מיניים בוטים."



הסימנים מחולקים לתחומים הבאים:

- הופעה חיצונית
- מצב גופני
- התפתחות מוטורית ושכלית
- התנהגות
- ציורים ומשחק
- הקשר של הילד עם משפחתו
- יחס ההורים אל הגננת

כיצד נגיב כשנזהה ילד בסיכון?

בחוברת הדרכה לאיתור ילדים בסיכון (עמ' 46) מובאים כללים בסיסיים להקשבה ולשיחה עם ילד בסיכון. מטרתם לסייע לגננת לתמוך בילד שמנסה לשתף אותה ברגשותיו ובמה שקורה לו. חשוב לקרוא בעיון פרק זה בחוברת. הכותרות הבאות מבוססות על הכללים המפורטים בחוברת הנ"ל:

- היי קשובה וערנית
- **אל תלחצי, אל תדובי**
- **אל תפני להורים** כדי לנסות לברר אתם מה באמת מתרחש. פנייה כזאת עלולה לסכן את הילד ולפגוע בחקירה עתידית
- התייחסי לילד ברצינות גם אם הוא חוזר בו מדבריו
- אל תפרשי את מה שהילד מספר לך. ספגי, הכילי מה שהילד אומר
- הישארי רגועה. אל תעבירי רושם שיש לך דעה ביחס למה שאת שומעת או שאת מזועזעת, הפגיני דאגה ואכפתיות, לא חרדה
- היי אמפטית ותומכת. תני לילד את המרחב הרגשי לספר על עצמו, לומר מה שהוא רוצה, וכמה שהוא רוצה
- דאגי לאווירה מתאימה, לזמן ולמקום ללא הפרעות
- לעולם אל תשקרי לילד
- לעולם אל תבטיחי דבר
- הבהירי לילד שהוא אינו אשם או אחראי למה שקרה
- כבדי את שפת הילד, השתמשי בביטויים שהוא בוחר
- אל תשמרי את הדברים לעצמך. קבלי תמיכה מגורם מקצועי

פרסומות מאוד מסקרנות ילדים, אבל חסרים להם כלים לסינון המידע. התנהגויות עשויות להיות כמו מילים ומושגים חדשים שילדים נהנים להשתמש בהם, בייחוד אם העניין מעורר התפעלות מהסביבה. בקיצור לדעתי מדובר בפאניקה מיותרת."

"צריך להיזהר מהנחות מוקדמות שיש לנו בראש לגבי התנהגות מינית," הסכימה אלה, ריככה את טענתה של שירה ופנתה לתמר: "בכל מקרה, הבעיה שאת מזהה אינה ממצה את כל מה שמאפיין את עופרי, נכון? תבדקי מה בעצם את יודעת עליו." "רוחמה טוענת שההורים שלו פרודים," סיפרה תמר את ששמעה מפי הסייעת, "היא הרי מעורה בעניינים וזה מה שמספרים בשכונה. ההורים בעצמם לא סיפרו על כך בשיחה שהייתה לנו."

שירה צמצמה עיניה וסיננה במהירות: "אז מה? גם ההורים של הילדים שלי פרודים! מה זה אומר? תכף תגידו לי שהם ילדים בסיכון." אלה הרגיעה את שירה בשעה שתמר עלעלה בקלסר שלה והתבוננה בטופס הפרטים האישיים שמילאו הוריו של עופרי ברישול בולט לעין. "התחלתי לרשום הערות משלי במחברת," ציינה תמר ועברה בקריאה דמומה על כמה מההערות: ילד חברותי, תקשורתי כלפי ילדים אחרים. נצמד להורים בבוקר, מתקשה להיפרד. אתי ועם רוחמה בקושי החליף כמה מילים מתחילת השנה, כנראה מתבייש... היא הרימה עיניה מהדפים, "אני חושדת שמהו לא טוב קורה לו, אבל אולי אני טועה," אמרה והמשיכה בצרור השאלות שהטרידו אותה: "מה אני עושה מחר בבוקר בגן? מה אם המקרה יישנה? אולי כדאי שכבר היום אזמן את ההורים לשיחה? מה הסימנים אומרים לי? אם הילדות יספרו בבית על ההרצאה שקיבלו היום בגן אני צפויה לקבל טלפונים נזעמים כבר הערב, ובצדק. אולי הוא מסכן את הילדים האחרים בגן?"

סדרי עדיפויות ♦ מי ואיפה בסיכון?

למחרת הן נפגשו כרגיל. לפני שנפנו לתכנון פעילויות שיקשרו את הג הסוכות לציפייה לגשם, שמעו מתמר על תגובתה המתחמקת של האם, דבר שהדליק נורית הזהרה נוספת. עם זאת סיכמו השתיים שיתאמו ביניהן פגישה בהמשך, וזה השאיר פתח לתקווה.

אלה הציעה להכין תכנית מגירה למקרה שתמר לא תזכה לשיתוף פעולה מצד ההורים, והראתה לה רשימה שהכינה לעצמה, רשימת גופים יישוביים וארציים הפועלים להגנה על ילדים ולקידומם. "אבל לפני כן תתייעצי עם המפקחת ועם היועצת החינוכו..." התחילה להמליץ כששירה קטעה את דבריה: "תכננו לרענן היום את הפעילויות מהשנה שעברה, וזכרות את סוכות? ושילוב אוריינות במרכזים המתחדשים בגן? גם קבענו שנפרט את פעילות היצירה סביב מגזרות הנייר."

"רגע, ומה עם הקניית הרגלים," ביקשה תמר את עזרת חברותיה, "תגידו, נראה לכן סביר שאני עדיין צמודה לילדים ליד שולחן האוכל, ומזכירה להם את כללי הפרטיות בשירותים, ואיך להשתמש בסבון ובמים בלי להציף את כל האזור?"

"או, עכשיו, כשמדברים על תפילת הגשם ועל היורה זו הזדמנות מצוינת לחזק את הנקודה ולהפנים את הצורך בחיסכון במים," התלהבה שירה. אבל אלה התעקשה להתעכב דווקא על הזכות לפרטיות ועל שאר הזכויות והחובות שלדעתה צריך להזכיר לילדים ועל הצורך לחבר אתם את מגילת "זכותי ואחריותי" של ילדי הגן. "כן שירה, כל שנה מחדש. הילדים בראש סדר העדיפות שלנו. לא? אל תשכחי שזו האחריות שלנו, המחויבות שלנו. מתפקידנו לשים את היד על הדופק, לערוך תצפיות, להקשיב לילדים ולהתבונן, לתעד את ההתקדמות שלהם," קבעה אלה.

"כן, אבל יש לנו עוד כמה תפקידים," ניסתה שירה להסיט את הדיון

כמה ילדים צעירים בסיכון חיים בישראל?

- סקרים של **מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל** מצאו כי ניתן לאתר כבר בגיל הרך ילדים בסיכון גבוה. מבודקות שנערכו בתחנות לבריאות המשפחה בכמה יישובים נמצא כי בממוצע ניתן להגדיר 6% מכלל הילדים הצעירים כמי שנמצאים בסיכון.
- סקרים שנעשו בשתי רשויות ובדקו נתונים על ילדים שאובחנו על ידי גורמים מקצועיים בתחנות לבריאות המשפחה, בגנים ובבתי הספר מצאו ש-2.5% מהילדים בני 0-6 נמצאים בסיכון ולא מוכרים לרשויות הרווחה המקומיות - כולם במצבי סיכון ישירים או במצבי סיכון עקיפים-משפחתיים.

מדוע קיים קשר שתיקה המקשה על איתור ילדים בסיכון?

- בפועל, רק אחוז קטן מהילדים המצויים בסיכון מדווחים לרשויות וזוכים לסיוע מקצועי להם ולמשפחותיהם. הדיסקרטיות ששומרת המשפחה ביחס לקיומה של התופעה אצלה, מעלה את הסבירות שרבים ממקרי ההתעללות וההזנחה אינם מדווחים כלל.
- קשר שתיקה מקשה על איתורם.
- קל לנו יותר לשכנע את עצמנו שלא ראינו, שאנחנו לא יודעים, מפני שאנו מאמינים שהמשפחה היא המקום המוגן ביותר עבור הילד. קשה לתפוס שהורות ביולוגית וקשר דם אינם מבטיחים יחס חם ואוהב מצד ההורים. כמו כן קשה לראות את הילד הסובל מהתעללות, את המצוקה וחוסר האונים שהוא חווה וגם את המשפחה שמדדעזת ולעתים מתפרקת.
- אנו נוטים שלא להאמין שאדם שמזכיר לנו את עצמנו, עשה מעשה כה חריג. גננת, שהיא גם אם בחייה האישיים, עשויה להזדהות עם ההורה, שכן גם היא נדרשת לעתים להתמודד עם התנהגויות ילדיה המעוררות כעס.
- הזדהות יתר עם המשפחה גורמת לחשש שמא התערבות תגרום לפגיעה גדולה יותר.
- גם בנושא התעללות מינית עלולה להיווצר הדחקה או הכחשה שכן מגע פיזי הוא מרכיב חשוב בין הורים לילדיהם.
- קיימת נטייה למזער או אף להכחיש את חלקם של הורים, בייחוד ממעמד גבוה, בהתעללות ובהזנחה, אף-על-פי שהסבירות לתופעה זו קיימת בכל שכבות האוכלוסייה.

- איש מקצוע שחוה מצב סיכון בעצמו עלול להיות פחות אובייקטיבי בשל תחושות של חרדה, הכחשה ובלבול; עם זאת, ניסיון אישי עשוי לחדד את הרגישות.

מהי הדרך היעילה להתמודד עם הקשיים?

- להיות מודע לקיומם.
- לשוחח עם אדם מיומן ולקבל תמיכה מקצועית.
- לקיים תהליך הדרכה אישית ומפגשים קבועים להתייעצות, כדי לשתף אחרים בקשיים ובכך להפכם למקור כוח.

הגדרת ילד בסיכון

על פי הצעת חוק זכויות ילדים בסיכון, ילד בסיכון נמצא במצב הפוגע או העלול לפגוע ביכולתו להשתלב באורח החיים התקין בלימודים, בחיי החברה או במשפחה, או שהוא במצב שיש בו חשש ממשי להתפתחותו התקינה, בין אם הוא נובע ממנו, ממשפחתו או מסביבתו.

- פגיעה בילד מסכנת את שלמות הגוף, הנפש, את ההתפתחות השכלית התקינה, את התפתחות המיומנויות החברתיות ואת פיתוח הכישורים הרגשיים.
- התעללות לכל צורתה משאירה סימנים פנימיים וחיצוניים וצללות בנפש, שלעתים לא ניתן לרפא.

מה תפקידה של החברה במניעת פגיעה בילדים?

- לחברה יש אחריות לאפשר לכלל הילדים את התנאים הנדרשים למיצוי הפוטנציאל ההתפתחותי שלהם.
- מחקרים שנערכו בארצות הברית הוכיחו, כי על כל דולר שמשקיעה המדינה באיתור מוקדם של ילדים בסיכון ובטיפול בהם בשלבים מוקדמים, היא חוסכת כחמישה דולרים שיושקעו לאחר מכן, בגלל היעדר טיפול מתאים מבעוד מועד (עבריינות, בתי כלא, התאבדויות, טיפול ואשפוז בתחום בריאות הנפש, נשירה מבתי הספר, אלימות בין-דורית ועוד).

לכיוון הדידקטי, והצביעה על ערמת הספרים והחבורות שהכינה לצורך תכנון הלימודים לחודש הקרוב.

"הילדים תחילה!" הצהירה אלה, "לא איתרת - לא קידמת - לא סייעת! איך תשלחי אותו לחיים?"

"בסדר", שירה הצטדקה: "אני רק טוענת שצריך להיזהר מהטלת דופי, לא כל שכן אשמה." הרשימה של אלה הרתיעה אותה. פנייה לגורמים חיצוניים למערכת גני הילדים נראתה לה צעד חריג ומאיים. היא עצמה נמנעה ככל האפשר מהתייעצויות לגבי ילדים מחשש שמא תיתפס כגננת שגורמת לבעיות, שמשוה אצלה לא בסדר: "אסור לנו לתרום לפירוק משפחות, הרי המשפחה היא המקום המוגן ביותר לילד. לדעת האחריות שלנו כגננות זה לטפח אי של שפיות בגן כדי שגם ילדים שחסרה להם יציבות בבית - יוכלו למצוא אותה בגן. וזה הכול." שתיקה השתררה כששלושתן הרהרו בדברים. אלה תהתה: מי הם הילדים שחסרים את היציבות בבית? ובאיזה סיכון הם עלולים להיות? היא חשבה דווקא על גילי. "גילי-לא-בא-לי", "גילי-מגיע-לי". ילדה יפהפיה, מפונקת, בוטה, מרדנית ומתריסה, שמעסיקה אותה פי כמה מכל ילד אחר בגן. בת יחידה להורים אמידים, שבחיים מגישים לה הכול בכפית של זהב לתוך הפה. אביה נמצא תקופות ארוכות בחו"ל וניכר עליה שהוריה טורחים רבות כדי לפצותה. אלה נזכרה בשמלות המפוארות שגילי לובשת לגן, כשהיא נכנסת מצוידת בצעצוע החדש המשוכלל שקנו לה, בניגוד להוראתה של אלה (להשאיר חפצים אישיים בבית), וגורמת לסערת רוחות. במקום לשחק כמו כולם, עם כולם, ליצור, לגלות ולחקור את העולם שמסביבה היא עסוקה בהפגנת כוח, בניסיונות לתמרן את המבוגרים ולכפות עליהם לרקוד לפי נגינת החליל שלה. גילי התנגדה לאלה בכל עניין ובכל מחיר. אולי פיצוי יתר הוא סוג של הונחה? תהתה.

"כשמדברים על ילד בסיכון, למה בעצם מתכוונים? מה נמצא בתחום הסיכון?" שאלה אלה. 

איגרת "זכותי ואחריותי"

- נברר מושגים כמו "זכות" (= רשות, כשמותר לעשות או לקבל משהו); "חובה" (= התחייבות, הכרח ואחריות לעשות משהו); "אחריות" (= התחייבות לדאוג למשהו או הבטחה לבצע משהו)
- נקרא את האיגרת לילדים כהקדמה לפעילות גיבוש האמנה או המגילה של "זכותי ואחריותי בגן" או כסיכום הפעילות. נחלק לכל ילד עותק של אמנת/מגילת הגן ושל האיגרת (ניתן להוריד את האיגרת מאתר המועצה לשלום הילד www.children.org.il בסעיף "מידע שימושי"):



ילדות וילדים יקרים,

אנו, במועצה לשלום הילד, מבקשים להזכיר לכם, שהביקור בגן הוא זכות שיש לילדים. זכות היא אפשרות שניתנת לטובת מישהו. גן הילדים משמש עבורכם הזדמנות ללמוד דברים חדשים, ליהנות מחוויות מעשירות, להכיר חברים, לתרום ולהיתרם. אסור להחמיץ הזדמנות זו להתקדם ולהצליח.

לבני אדם, בכל גיל, יש זכויות. גם ילדים הם בני אדם, חלק מזכויותיהם הן כמו של מבוגרים וחלקן מיוחדות רק להם - לילדים. זכויות רבות ושונות יש לילדים - הזכות לגדול ולהתפתח בבריאות, בשלום ובביטחון; הזכות להבעת עמדה, דעה ורגשות; הזכות לפרטיות והגנה על רכוש; הזכות להגנה מפני פגיעה, ניצול או השפלה; הזכות לחינוך; הזכות לכבוד ומניעת אפליה וזכויות נוספות.

חשוב לזכור כי בצד הזכויות יש לילדים גם אחריות. האחריות לכבד את זכויותיהם של אחרים - ילדים ומבוגרים;

- זכותי שלא יפגעו ברכוש שלי - אחריותי לשמור על רכוש האחרים ועל רכוש הכלל.
- זכותי לקבל עזרה כשמשוהו קשה לי או מטריד אותי - אחריותי לבקש עזרה, לעזור לאחרים או לבקש ממבוגר לעזור.
- זכותי להתייעץ, לבקש שיסבירו לי את החוקים, לקבל תשובות - אחריותי לשאול כשאני רוצה לדעת משהו או כשאני מבין.
- זכותי להיות אהוב ומוגן - אחריותי לשמור על בריאותי ובטיחותי ולהימנע מכל גילוי של אלימות.
- זכותי להשתייך לחברת הילדים גם אם אני שונה - אחריותי לאפשר לכל ילד לפעול ולהשתייך לחברת הילדים גם אם הוא שונה.

שלכם בברכה,

המועצה לשלום הילד



המועצה הלאומית לשלום הילד
National Council for the Child

האחריות לא לפגוע באחר ובמיוחד במי שחלש ממך; האחריות לשמור על עצמכם, בריאותכם ובטיחותכם; האחריות לשמור על רכושכם, על רכוש של אחרים ועל רכוש הכלל; האחריות למלא מטלות שונות בבית ובבית הספר; והאחריות לתרום לאחרים, ואין ילד שאיננו יכול לתרום משהו משל עצמו. חשוב מאוד שילדים יכירו את הזכויות המגיעות להם וידעו לעמוד על שלהם, אך חשוב גם לזכור כי בין הזכויות הללו לא קיימת כל זכות לעשות כרצוננו, מבלי להתחשב באחרים. אין זכות כזו למבוגרים ואין גם זכות כזו לילדים. אנו מציעים לכם להכיר את זכויותיכם, לשמור עליהן, לא להתבייש להתלונן אם פוגעים בזכויות שלכם, אך במקביל לכבד גם את זכויותיהם של אחרים ולגלות אחריות בכל התפקידים המוטלים עליכם.

זכרו:

- זכותי שלא יפגעו בי, שלא יעליבו אותי, ושלא יכאיבו לי - אחריותי לא לפגוע, לא להעליב ולא להכאיב לאחרים.
- זכותי שיתייחסו אלי בכבוד - אחריותי לכבד את הגננת, את הסייעת ואת הילדים האחרים.
- זכותי לשמור על פרטיותי ביחס לגופי ולחפציי - אחריותי לכבד את הפרטיות של האחר ביחס לגופו ולחפציו.
- זכותי להביע את דעותיי, מחשבותיי, רצונותיי - אחריותי להקשיב לאחרים ולתת להם לבטא את עצמם (גם אם איני מסכים לדעתם).

התייעצויות ♦ סיכון ילד לחוסר חסות

הבהלה הראשונית של תמר חלפה לאחר ששוחחה עם אלה ושירה. שתיהן שיתפו אותה במקרים דומים בהם נתקלו במהלך השנים. גם בעבורן הייתה זו הזדמנות להבהיר לעצמן את עמדותיהן באשר להתעללות בילדים ואת ציפיותיהן מעצמן כגוננות במקרים כאלה. אם קודם חששה תמר שמה היא נוגעת בעניין לא לה, בתחום משפחתי-פנימי, הרי שעתה החליטה לפעול בנחישות לטובת עופרי, ומוטב בשיתוף עם ההורים. תמר התייעצה עם המפקחת ועם עיריית היעצת החינוכית.

מהצד השני של הקו נשמע קולה המרגיע של עיריית. תמר התלבטה לגבי עופרי, "הבוקר היה לו קשה להיפרד מאביו. לקחתי את האב הצידה וסיפרתי לו שבשבוע האחרון עופרי נראה מכונס יותר בתוך עצמו ואפילו בכה פתאום. רק אז סיפר לי האב שלאחרונה הוא נפרד מאשתו ועבר לגור בדירה אחרת. אני מניחה שהמצב המעורר בבית מסביר את מצבי הרוח של עופרי. אבל העניין שלו במין לא קשור לזה. אתמול הוא הסתגר עם ילד נוסף בשירותים וביקש ממנו להראות לו את איבר המין שלו." עיריית הקשיבה ותמר המשיכה: "בלוי לציין אירוע או שם של ילד התפתחה במפגש שיחה חשובה על כללי התנהגות בשירותים ועל איברים פרטיים. השאלה היא האם אני צריכה לעשות משהו נוסף בנוגע לעופרי?"

"קודם כל כמובן שעופרי זקוק כרגע להרבה חום ותמיכה, לחיבוק, לתשומת לב מצדך ומצד הסייעת. בשלב הזה הוא במצוקה וצריך להכיל אותו, להקשיב לו באופן נכון ורגיש. לגבי החשש שלך לפגיעה בו: כגוננת יכול להיות שאת האדם שמכיר את הילד יותר טוב מכל אדם אחר מחוץ למשפחה. לכן יש לך תפקיד מאוד חשוב לזהות אם התנהגותו מבטאת סיכון. צריך להיות לך ברור שאין זה בתחום

מפנה ביחסה של החברה הישראלית להתעללות בילדים והזנחתם - חקיקה ושפיטה

- באוקטובר 1988 הובהלה מורן, ילדה בת שלוש מטבריה, לבית החולים כשהיא מחוסרת הכרה. התברר שסבלה מהתעללות פיזית, מינית ונפשית מתמשכת מצד קרוב משפחה. מורן נפטרה בבית החולים כעבור חמישה חודשים בהם הייתה מחוסרת הכרה. מותה עורר שאלות קשות: איפה הייתה הסביבה הקרובה? ההורים? השכנים? גננות? רופאים? עובדים סוציאליים? מדוע אף אחד לא דיווח לרשויות?
- בנובמבר 1989 הובא החוק למניעת התעללות בקטינים וחסרי ישע (ובשמו הרשמי תיקון מס 16 לחוק העונשין) לאישור סופי בכנסת. לראשונה נקבע בישראל באופן חד משמעי שהתעללות במסגרת המשפחה אינה עוד עניין פנימי משפחתי אלא תופעה שאסור לחברה להשלים עמה. תפקיד החברה לשמור על שלום הילדים. בכל מקרה של התעללות או הזנחה על החברה להתערב.
- בית-המשפט העליון בישראל (פסק דין ע"פ 4596/98) קבע שהתעללות פיזית יכולה להיווצר כתוצאה ממעשה אקטיבי או ממחדל (הזנחה) העלולים לגרום נזק או סבל נפשי רגשי (או שניהם), והטומנים בחובם אכזריות, הטלת אימה או השפלה.

הגנה על ילדים

- חובת הדיווח נובעת מזכות הילד להגנה.
- כל בן משפחה היודע על אלימות במשפחתו או הסובל ממנה רשאי לבקש את עזרת בית המשפט. החוק מיועד להגן על ילדים מאלימות שמפעיל כלפיהם אדם הנמצא בסביבתם ואחראי עליהם בדרך כלשהי.

חובת דיווח (תיקון לחוק העונשין: התש"ן [מס' 3], התשנ"א [מס' 5], התש"ס [מס' 4])
(א) היה לאדם יסוד סביר לחשוב שזה מקרוב נעברה עבירה בקטין או בחסר ישע בידי האחראי עליו, חובה על האדם לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד סעד או למשטרה; העובר על הוראה זו, דינו מאסר שלושה חודשים.
(ב) רופא, אחות, עובד חינוך, עובד סוציאלי, עובד שירותי רווחה, שוטר, פסיכולוג,

קרמינולוג או עוסק במקצוע פרה-רפואי, וכן מנהל או איש צוות במוסד שבו נמצא קטין או חסר ישע - שעקב עיסוקם במקצועם או בתפקידם היה להם יסוד סביר לחשוב כי נעברה עבירה בקטין או בחסר ישע בידי האחראי עליו - חובה עליהם לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד סעד או למשטרה; העובר על הוראה זו, דינו מאסר ששה חודשים.

תהליך ההתייעצות ונוהל חובת דיווח

- חובת דיווח לרשויות מוטלת על כל אדם שחושד או שידוע שילד או ילדה סובלים מהתעללות.
- גם על פגיעה של קטינים בקטינים יש לדווח (כולל חבלה חמורה, התעללות פיזית, נפשית או מינית).
- חובת הדיווח חמורה עוד יותר כאשר מדובר בבני משפחה או באנשי מקצוע. שתיקתם מהווה שותפות לדבר עבירה. לפיכך מי שחושד שקיימת התעללות בילדים או מי שידוע עליה ולא מדווח - צפוי לענישה ואפילו למאסר.
- אין צורך בידיעה ודאית ובהוכחות כדי לדווח על עבירה בילדים.
- אין להתמודד עם האינפורמציה לבד. אנשי מקצוע נוספים הם מקור לתמיכה המבטיח הצלחה טובה יותר בהתמודדות עם האירוע.

למי מדווחים?

- במקרה של סכנה מיידית - מדווחים לפקיד סעד או למשטרה בהקדם. אחר-כך מדווחים למפקחת הגן או לבעל תפקיד אחראי כדי לקבל סיוע בהמשך ההתמודדות עם המקרה.
- כשאינן סכנה מיידית מתייעצים עם מפקחת הגן ואחר-כך מדווחים לפקיד סעד ופועלים על פי הנחיותיו.

כיצד מדווחים?

- ניתן לדווח בעל פה, אולם מוטב לדווח בכתב ולפרט את מירב הפרטים הידועים. על המדווח לתעד לעצמו בכתב את הפעולות הקשורות לדיווח: מועד הדיווח, מי קיבל אותו ובאיזה אופן הועבר.
- בכל מקרה של חשד להתעללות ולהזנחה מצד הורים או קרובי משפחה מדרגה ראשונה אין ליצור קשר עם ההורה ואין לברר עמו את הנושא. רק פקיד סעד מורשה לעשות זאת.

אחריותך לעשות אבחון! פסקה עיריית והמשיכה, "תשאירי את זה לאנשי המקצוע המתאימים. אם את חושדת שהילד בסיכון - את חייבת לדווח."

"אני לא בטוחה. גירושין זה מצב של סיכון? ההורים אכפתיים בסך הכול, ואם עופרי סובל מהזנחה מסוימת זה יכול להיות כתוצאה מבעיות בין ההורים. אמו נשמעה לי לחוצה, היא ביקשה שנדחה את הפגישה והחלטתי להניח לזה בינתיים," סיפרה תמר.

"האם הוא פוגע בילדים אחרים? שאלה עיריית. תמר היססה. "ילדים שפוגעים בילדים אחרים גם הם ילדים בסיכון," הסבירה היועצת.

"לפני כמה ימים חשבתי שעופרי בסיכון, אבל עכשיו, אחרי שהחלפתי כמה מילים עם ההורים, אמנם נשארתי עם סימני שאלה, אבל אני לא חושבת שמתעללים בו," סיכמה תמר.

בפגישת הצוות עלה נושא חקירת ילדים ושירה הביעה הסתייגותה מחדירת גורמים זרים לגן: "פעם נכנס לגן חוקר ילדים ונוער, לשוחח עם ילד שהיה חשד לפגיעה בו. זה שיבש לי את כל היום."

"מותר לחוקר ילדים להיכנס לגן ללא אישור ההורים?" תממה תמר.

"כן," ענתה שירה, "אם התקבל דיווח על פגיעה בילד בתוך המשפחה, יכול להגיע לגן חוקר ילדים. הוא איננו שוטר, אלא עובד סוציאלי משירות המבחן לנוער, מומחה לחקירת ילדים. עליו להציג תעודה וזכותו לשוחח עם הילד בחדר מבודד ללא הפרעה."

"זה התפקיד שלהם," אמרה אלה, חיפשה ומצאה על המדף את חוזר המנכ"ל שמתייחס לחוק חובת הדיווח. לאחר שעיינו בחוזר העלתה אלה רעיון: "אם את עדיין בספק כדאי להתייעץ עם פקידת סעד לחוק נוער. אולי נעשה זאת עכשיו? ביחד?" שלוששתן רשמו שאלות ותמר חייגה. פקידת הסעד נענתה ברצון, אם כי ציינה שזמנה קצר. טוב שהתכוננו

בית המשפט

- החוק למניעת אלימות במשפחה 1991 התשנ"א נועד לעזור באופן מידי במקרים של אלימות בסביבה משפחתית. החוק מאפשר לבית המשפט להוציא צו הגנה המרחיק את האדם האלים מהבית כדי להגן על קורבן האלימות.
- בית המשפט יכול להתערב גם כאשר האלימות עוד לא התרחשה, אבל יש סכנה להתרחשותה, למשל כאשר בן משפחה מאיים לנהוג באלימות. בית המשפט רשאי להוציא צו הגנה ולצוות:
 1. להוציא את האדם האלים מהבית ולאסור עליו להיכנס ואף להתקרב לבית שבו נמצאים ילד או ילדה שסבלו מאלימות.
 2. לאסור על האדם האלים להחזיק בנשק.
 3. אם האדם הפר את האיסור, שוטר רשאי לעצור אותו. הוא יועמד למשפט ועלול להישלח למאסר.
 4. בסמכותו של בית משפט לנוער להורות לילד או לאחראי עליו על אופן הטיפול בילד וההשגחה עליו בכל הנוגע ללימודים, לחינוך ולשיקום הנפשי, או למנות אדם שימש כחונך לילד. לפעמים בית המשפט מעמיד את הילד תחת השגחת פקיד סעד. לפעמים מוציאים ילד ממשמורת ההורים ומעבירים אותו למקום אחר כמו משפחה אומנת, פנימייה או מקלט לילדים בסיכון.

פקידי סעד לחוק הנוער

- פקיד סעד ממליץ למשטרה לפעול או להימנע מפעולה כדי לאפשר צעדים טיפוליים.
- פקיד סעד רשאי לפנות לקבלת פטור מפנייה למשטרה, אם קיים חשש שפנייה זו תזיק לילד.
- פקיד סעד רשאי לפנות בשם המשפחה לבית המשפט.
- החוק מאפשר לפקיד סעד להיכנס לכל מקום שבו נמצאים ילדים (גם לגן) ולחקור כל אדם שהוא חושב שיש לו ידיעות בדבר מצבו של הילד (כולל גננת).
- במקרה חירום שבו פקיד הסעד חושש שמשפחה סכנה מיידית לילד או לילדה – מותר לו לפעול לפי הבנתו כדי למנוע את הסכנה. בעזרת צו חירום ביכולתו להוציא את הילד מהגן או מהבית לשם הגנה עליו.

מראש עם שאלות, חשבה תמר, תוך שהיא מתארת בקצרה את המקרה ומציגה את החשש מחשיפתה: "ההורים ידעו מיד שזו אני שדיווחתי," אמרה.

"הפנייה נשארת חסויה ואני אעשה כל שניתן בכדי לא לחשוף את זהותך," הבטיחה פקידת הסעד.
"ואם ישאלו אותי? איך אעמוד מולם מחר כשיביאו את הילד לגן? לא אוכל לשקר."
"תוכלי תמיד לומר שאנחנו פנינו אליך ושמחובתך לענות לשאלותינו. אגב, גננות מעלות לפעמים חשש שמא אחד ההורים יאיים או ינסה להתנכל להן. המציאות מוכיחה שאיומים ופגיעה של הורים בגננות הם נדירים ביותר."
"האם אצטרך להעיד?" שאלה תמר.

"לעתים רחוקות מגיע הטיפול בפנייה לידי ניהול הליך פלילי נגד ההורים. מבין המקרים הללו לרוב הגננת איננה נדרשת להעיד, אלא פקיד הסעד או חוקר ילדים. גם אם תוזמני לעדות – לא תתבקשי לשפוט, לחקור או להציג ראיות, אלא לספר את האמת בלי להוסיף ובלי להשמיט פרטים חשובים שהבחנת בהם. אין זה מתפקידך להוכיח את חשדותיך."

"גם אם אני לא מסתכנת, יש לי תחושה שממילא לא יעשו עם זה כלום. התקשורת הרי מלאה מקרים של דיווחים שלא הועילו," העיזה תמר. לרווחתה פקידת הסעד לא נבהלה מהשאלה ואמרה בנחת:
"בתקשורת מדווחים רק על מקרים יוצאי דופן. ובכלל, מתי קראת בעיתון על סיפורי הצלחה, גם בתחומים אחרים? ברוב המקרים מערכת הרווחה מצליחה לקדם את המשפחה ואת התפקוד ההורי ולהיטיב את איכות החיים המשפחתית."
"אבל אולי החשדות שלי בכלל לא נכונים או מוגזמים? למה לסבך את

את מי אפשר לשתף בהתלבטות? עם מי ניתן להתייעץ?

התעללות נפשית או מינית, הזנחה או נטישה הן פגיעות שקשה לזהות. לפעמים ניתן לזהות איתות שמרמז על תופעה רחבה יותר.

- במסגרת השירות הפסיכולוגי ניתנת הערכה ראשונית והמלצות לגבי המשך התערבות; התערבות טיפולית ראשונית לילדים בסיכון (עד חמש פגישות) ניתנת בהתאם לשיקול מקצועי.
- במקרה של חשד להתעללות, ההתייעצות עם אנשי מקצוע (כגון פסיכולוגית) אינו מחליף את הפנייה לפקידת סעד לחוק נוער.
- **בכל מקרה שבו קיימת התלבטות לגבי חובת דיווח ביחס לפגיעה בילד ניתן להתייעץ עם:**

1. פקיד/ת הסעד בלשכה לשירותים חברתיים ברשות המקומית
2. שפ"י (שירות פסיכולוגי-ייעוצי), ביחידה למניעת התעללות, טל': 02-6293234, 02-6293874
3. יועץ משפטי של משרד החינוך
4. מוקד ארצי 118 של משרד הרווחה
5. קצין הנוער בתחנת המשטרה באזור
6. המועצה הלאומית לשלום הילד, טל': 02-6780606
7. אל"י (האגודה להגנת הילד), טל': 1-800-223966
8. תחנות לבריאות הנפש של משרד הבריאות וקופות החולים
9. מרכזים לסיוע לנפגעות אונס, טל': 1202
10. מרכז ההגנה לילדים בירושלים "מרכז לין", טל': 02-6448844
11. מיט"ל (בתוך "בית לכל ילד"), טל': 02-6720650 שלוחה 1203

המשפחה? אני לא רוצה להיות אחראית להוצאתו של ילד מהבית." "ראשית, טוב שהתקשרת להתייעץ. שנית, אנשי מקצוע כמוך מחויבים לדווח על הקל ועל הכבד כאחד. שלישית, טיפול מוקדם מונע הידרדרות למצבים קשים אף יותר. רוב המשפחות מפיקות תועלת מההתערבות, חלקן אפילו מצפות להתערבות הזאת. הורים לא מעטים פוגעים בילד משום שאינם יודעים איך לנהוג אחרת, הם חשים חוסר אונים ורק מחכים שיושיטו להם יד, שיתנו להם כלים. ההמלה וההבנה שלך צריכות להיות מופנות כלפי הילדים, במקום לחוש שאת מסבכת את המשפחה. אם באמת קיים סיבוך – את עוזרת להתיר אותו. ואם לא קיים והפנייה תתברר כבלתי מוצדקת – לא קרה כלום. לגבי הוצאת ילד מרשות הוריו – זה אינו הליך פשוט, וממילא אנחנו תמיד מעדיפים לשקם את המשפחה ולאפשר לילד לגדול בחיק הוריו. הגורמים המקצועיים מתאימים תכנית טיפולית לכל משפחה וזו נקבעת בהתאם לחומרת המעשים וליכולת ההורים לחולל שינוי בבית." "אולי זה יעבור כשהילד יגדל?" שאלה תמר את השאלה ששירה התעקשה עליה.

"תראי," אמרה פקידת הסעד בקול סמכותי, "אם הילד אכן סובל מהתעללות – ככל שישגדל הוא ילמד להסתיר את הפגיעה בו. ככל שישגדל תעמיק הצלקת בנפשו. לעתים ישנו תהליך של הסלמה באלימות והתוקפנות כלפיו עלולה להחריף עם השנים. אפקט הזמן פועל לרעת הילד גם משום שהבעיה שאינה נפתרת היום תוליד מחר בעיות נוספות – בלימודים, בחברה. דברים מסוג זה אינם מסתדרים מעצמם."

"אז אם באמת יש משהו – שמישהו אחר יעשה את זה במקומי. יש סבתות, שכנים..."

"ואם אין מי שיעשה זאת מלבדך? האם מוסרית וכלכלי להסתכל על

עצמך במראה כשאת יודעת שיכולת להושיע? אני בטוחה שהמצפון יציק לך. הרי אכפת לך מהילדים, אחרת לא היית בוחרת במקצוע הזה. מי שבוחר לעבוד עם ילדים - מוטלת עליו אחריות לדאוג לשלומם. תמר רצתה עוד לדעת אם אחרי שתדווה יידעו אותה לגבי הטיפול בילד ובמשפחה: "האם מידע שתגלו לגבי הילד ושעשוי לעזור בתהליך החינוכי בגן - יועבר אלי?"

"לא", קבעה פקידת הסעד נחרצות, "מידע כזה נשאר אצלנו משום שעלינו להגן על פרטיות המטופלים, זו זכותם הבסיסית. אבל אם אכפת לך - תבקשי להיות מעורבת, להיות נוכחת בוועדת החלטה, תתעקשי להישאר בתמונה, תיזמי".



א., כיתה ד', קרית אונו.
פרוייקט "שיח ילדים".

מעגלי הסיכונים ♦ סיכון הפאנאלי, סיכון ספיאלי

שירה כבר יושבה על כוס קפה ב"מרפסת", בית הקפה האהוב עליהן. ברחוב הצדדי המרוחק מהמולת העיר הסואנת נשמעה זמרתן הצוהלת של הציפורים.

"היי", אמרה אלה בקצרה כשהופיעה מתנשפת ומתנשמת. היא הזמינה לעצמה מרק קר. תמר הופיעה, באיחור כהרגלה.

שירה דילגה למחשבות שטרדו אותה לאחורונה, "אתן יודעות, גירושם זו תופעה נפוצה למדי בסביבה שלי. ההחלטה של ההורים להתגרש מלווה בהתעסקות שבגללה הילדים עלולים להידחק הצדה."

"זה נכון. לעתים קרובות הורים שעסוקים במצוקות שלהם פחות מקפידים על רווחתו של הילד, אמרה אלה, "לא רק בעיות בזוגיות, גם בעיות בריאותיות או כלכליות במשפחה עלולות להשפיע לרעה על השקט הנפשי של הילדים ועל התפקוד שלהם."

"ילדים חווים תקופות של מצוקה גם במצבי מעבר, למשל כשנולד אח חדש, או אם אמא בהשתלמות או אבא במילואים," הוסיפה תמר.

"בעיקרון," הסכימה שירה, "בסביבה לא מאורגנת, או כשהשגרה מופרת - גדל הסיכון להזנחה ולפגיעה בילדים. אבל במשברים במשפחה כמו גירושים, אבטלה או פטירה של אדם קרוב, המבוגרים עצמם זקוקים לעזרה ועלולים להתקשות לתמוך בילדים."

שירה מיהרה למצוא פתרון: "אתן לא חושבות שלילדים יש כוחות מדהימים להתאוששות ואפילו יכולת לחזק את סביבתם?"

"זה נכון שכאשר מצב ההורים משתפר, פתאום יש פחות בעיות התנהגות אצל הילדים והם יוצרים קשרים חברתיים טובים יותר. ברגע שמוצאים מענה לבעיות במשפחה מתרחש שינוי משמעותי אצל הילדים. לזה התכוונת?" שאלה אלה.

"התכוונתי לכך שהערכה העצמית של הילדים מבוססת גם על היחס

גורמי סיכון ישירים ומידיים

ניתן לזהות גורמים שונים המסכנים ילדים צעירים ושעלולים להימצא באינטראקציה זה עם זה.

- מצב ביולוגי או אירוע שמגביר את הסבירות לעיכוב התפתחותי. לדוגמה: פגות, נכות גופנית או לקות שכלית.
- אלימות במשפחה או מחוץ לה, התעללות פיזית, נפשית או מינית.
- הזנחה או נטישה.
- אי מניעת פגיעה.

התעללות פיזית

הפעלת כוח פיזי, מכשיר או כלי, הגורמים לחבלות אצל הילד, באופן קבוע ומכוון או כאירוע חד פעמי, כדרך חינוכית שגרתית, כענישה, או בגלל התפרצויות זעם וקשיים בריסון עצמי של ההורה.

- ילדים שסובלים מהתעללות פיזית מגלים פעמים רבות התנהגות אנטי-חברתית, תוקפנית ואלימה ובדרך כלל הם חשדניים יותר כלפי אחרים. יש לציין כי לא כל ילד המפגין התנהגות אנטי-חברתית הנו בהכרח מוכה.
- חבלה גופנית חמורה משאירה סימנים פנימיים וחיצוניים שניתן לזהותם.

התעללות רגשית

התנהגות שלילית מתמשכת שמשפילה או מבזה את הילד. דוגמאות: דחייה, בידוד, הפחדה, השחתה או הדחה, התעלמות, עדות לאלימות במשפחה, שלילת החופש, ביקורתיות קשה, העמדה במבוכה, חוסר שביעות רצון ממעשי הילד והגנת יתר קיצונית.

- דוגמאות להפרת גבולות רגשיים של ילדים: כשאין לילד אפשרות לחשוב ביחידות, כשרגשותיהם של אחרים מושלכים עליו, כשהורים מספרים לו על בעיותיהם בפרטי פרטים, או מצפים ממנו לנהוג כמבוגר.
- התעללות רגשית מחבלת בתחושת הזהות של הילד, בהתפתחותו הרגשית וביכולתו ליצור קשרים תקינים עם סביבתו בהווה ובעתיד.
- פגיעה בחיי הנפש של הילד עלולה להשפיע גם על התפתחותו הפיזית.

הזנחה

מחדל או כל פעולה מתמשכת של מניעת מילוי צרכיו של הילד בגבולות המסורת התרבותית הקיימת. מניעת קיומם של התנאים החיוניים להתפתחות בריאה של הילד מבחינה גופנית, רגשית ואף חינוכית.

- ההזנחה היא הצורה הנפוצה ביותר של פגיעה בילדים.
- ילדים מזנחים סובלים בדרך כלל מחוסר ביטחון, חשים בודדים, דחויים וחסרי אונים, והם פחות מקובלים בחברת הילדים.
- ההורים מזניחים או לא מספקים תנאים להתפתחות תקינה של ילדיהם בשל חוסר יכולת או בשל חוסר רצון.
- לילדים החיים בתנאים של סביבה חברתית מקפחת או מזניחה יש פוטנציאל להתפתחות תקינה, אולם מימושו מוטל בספק.
- ילדים רבים סובלים מדי יום ביומו מגורמים שמחלישים אותם במעגלי הסביבה הקרובים. מצב מסוכן וקשה זה עלול לגרום לפגיעות בלתי הפיכות.

מצבי סיכון תוך-משפחתיים

- נסיבות חברתיות-פסיכולוגיות העלולות לסכן ילדים הן דיכאון במשפחה, בעיות ביחסים בין ההורים כמו מריבות קשות עד אלימות, מחלה, נכות או מוות של אח או של הורה, בעיות בתפקוד החברתי של המשפחה עקב התמכרויות או עבריינות.
- תנאי טיפול וחינוך לקויים או בלתי הולמים, מפקירים ילדים למצבי סיכון. לדוגמה: תנאי מגורים ותזונה לקויים, טיפולי בריאות בלתי מספקים או לא קיימים, חוסר יכולת להגן על הילדים מפני פגיעה או למנוע אלימות כלפיהם, חוסר יכולת לחנך ילדים ולאפשר להם גירויים סביבתיים חיוניים הנחוצים להתפתחותם.
- לפי נתוני לשכות הרווחה 3.5% מכלל הילדים חיים במשפחות במצבי סיכון תוך-משפחתיים.

שלנו אליהם. עם כבוד, אהבה וחיזוק הביטחון העצמי, נעזור לילד לגבש הערכה עצמית חיובית, שהיא חשובה מאוד להתמודדות.

"לפעמים, "הרהרה אלה בקול רם, "אי אפשר לחסוך מילד את הקושי.

לעתים קורה שההורים אינם זמינים בבית, ואם כן – אז הילד סופג

כעס או ביקורת. אנחנו יכולות לתמוך בו, להיות אתו ולהתייחס



לכוחות שלו. הוא ידע שיש לו כתובת להישען ולהיעזר.

שירה הייתה זקוקה לעידוד ולמשמע דבריה של אלה היא הרפתה

מישיבתה הזקופה, התרווחה בכיסאה ולגמה מהקפה המתקרר. כעבור

רגע של שתיקה אמרה: "בעצם כשמדברים על סיכון אפשר לדמיין את

כשלושה מעגלים. כל ילד, גם אם הוא בריא ונורמלי, נמצא בנחיתות

מסוימת ולכן נמצא בפוטנציאל לסיכון, מעצם היותו צעיר וחסר

ניסיון..."

"הוא גם חסר את אוצר המילים הדרוש לתיאור הפגיעה בו, "הוסיפה

אלה, "אבל אנחנו טועים כשנדמה לנו שפעוטות לא יכולים להבין את

השפה לפני שהם מכירים את חוקי השפה. יש להם אינטואיציה לגבי

האמיתות והכנות של הדברים שנאמרים להם. אפילו תינוקות קולטים

יחסי גומלין רגשיים."

"ועדיין ילד הוא חלש יותר לעומת מבוגרים, נמוך יותר, תמים

יותר..." הציעה תמר, "לכן הוא בקבוצת סיכון. סיכון להיפגע בתאונות

ביתיות..."

"גם כהולך רגל, או במשחקים אחר הצהריים כאחד מהצעירים שבין

ילדי השכונה, ובכלל..." המשוכה שירה את קו המחשבה שסימן את

המעגל הרחב של סיכונים אליהם נחשפים ילדים צעירים.

"כילד ישראלי הוא גם נתון לסיכון ביטחוני, "הזכירה תמר.

"נכון, "הנהנה שירה, "אבל ישנו מעגל שני של ילדים שחיים בתנאים

שמעלים את הסיכוי לסיכון. כשאין מי שיגן ויסוכך אפילו מפני קושי

מקרי ושגרתי בחיים.

"אלה ילדים בסיכון סביבתי," הגדירה אלה, "שגדלים במשפחה שבה ההורים אינם מסוגלים להגן על ילדם מפני הסיכונים במעגל הרחב, ואינם מכינים אותו להתמודדות כאדם בוגר ועצמאי. מלבד הסיכון לשלומו הפיזי, קיים סיכון לנפשו, להתפתחותו הרגשית והחברתית." היא שוב נזכרה בגילי, ילדה שנולדה עם מירב הסיכויים להצליח, אלא שהסביבה הביתית, כלומר הוריה, מציבים בדרכה מכשולים. "הרי אפילו דברים פשוטים ויומיומיים עלולים לסכן ילדים, דברים כמו חוסר תשומת לב למאכלים מסוכנים בגיל צעיר, הגנה לא מספקת מפני הפצים חדים, מכשירי חשמל או מקומות גבוהים. ומה עם בטיחות בדרכים כהולכי רגל וכנוסעים?" ציינה תמר, ושאלה: "ומי בעצם במעגל השלישי?"

"ילדים בסיכון ישיר, שהפגיעה מכוונת ישירות אליהם," ענתה שירה.



ל. כיתה ג', ירושלים.
פרוייקט "שיח ילדים"

הגורמים לסיכון סביבתי

- עוד 3.5% מכלל הילדים חיים במשפחות עם גורמי סיכון סביבתיים שבשלם הם הופנו לקבל עזרה מרשויות הרווחה והסעד.
- חוסר תפקוד חברתי יכול להיגרם מנסיבות חברתיות-כלכליות כמו עוני, אבטלה, גירושים, הגירה, לקויות התפתחותיות של ההורים, היעדרות ממושכת עקב שעות עבודה והתמקדות בקריירה, רמת השכלה נמוכה של ההורים ובעיות נפשיות.
- גורמי סיכון נוספים הם שימוש בילדים לצורך הפגנות בלתי חוקיות; שימוש בילדים לביצוע עבירות (לדוגמה: החבאת סמים בבגדי הילד) ושימוש בילדים תוך איום עליהם, לצורך השגת מטרות מהממסד (לדוגמה: התבצרות של מבוגר המאיים להתאבד, תוך שהוא משתמש בילד כ"קלף מיקוח").
- ילדים בסיכון ומשפחותיהם סובלים ממגוון של בעיות. לאחוז ניכר מהילדים יש קשיים בתפקוד החברתי ורבים סובלים מהפרעות נפשיות ומפערים ניכרים בהשכלה.
- ישנם ילדים שעלולים להיות חשופים לפגיעה מצד אנשים שהם מכירים ומצד אנשים זרים: ילדים שמסתובבים ברחובות; שאין מי שיטפל בהם; שנמצאים בסביבת מכורים לסמים; שנמצאים במצוקה וסכנה מכל סוג שהוא; שמונעים מהם מזון; שמנוצלים מינית; שמתחברים עם מי שעלול להזיק להם.

נכים ובעלי לקויות

- ילדים נכים ובעלי לקויות פגיעים הרבה יותר. בשל התלות בטיפול צמוד הם חשופים במידה רבה יותר למצבי סיכון. לילד נכה - סיכוי גדול יותר להיות נתון להזנחה או להתעללות או לצורה אחרת של התייחסות בלתי הולמת מצד הוריו או מטפלו.
- ילדים בעלי לקויות כפולות וילדים עם בעיות התנהגות או תקשורת הנם ברמת סיכון גבוהה אף יותר להזנחה ולהתעללות.
- ילדים נכים - בעיקר אלה הלומדים במסגרות רגילות - נמצאים בסיכון גבוה לנידוי על ידי בני גילם והסביבה. תמיכה נפשית ניתנת רק ל-12% מהמשפחות בעוד ש-80% מהמשפחות נזקקות לה. לרשותם של ילדים בעלי לקויות שנמצאים בסיכון עומדים פחות שירותים, מפני שהם זקוקים למומחים בתחום הטיפול בלקויות שהנם גם בעלי ניסיון בטיפול בבעיות הנובעות מהזנחה ומהתעללות.

גלישה בטוחה ♦ ינאל סיכונים

הפעם הן התכנסו בחדר העבודה של שירה באווירה עניינית. "כדי לצמצם את המעגל הראשון של מצבי הסיכון יש לנו מרחב פעולה גדול," פתחה אלה, "כבר מזמן רציתי לספר לכן שבתחילת השנה אני מגלה לילדים: 'יש לי שני כללים שקשורים זה לזה ואם תנהגו על פיהם - תשמרו על עצמכם: 'אני עושה הכול כדי לא להיפגע ואני משתמש בידע לפי הצורך'. למדתי אותם ממדריכים להגנה עצמית. אני מסבירה את המשפטים הללו בכל הזדמנות ומשננת להם אותם. 'אני עושה הכול כדי לא להיפגע' פירושו לפעמים לברוח ולפעמים לוותר, או לחשוב פעמיים ולא להיכנס למצבים אלימים. אבל זה גם אומר שאם אני צריך להגן על עצמי - אני משתמש בכל נשק שעומד לרשותי. לגבי 'אני משתמש בידע לפי הצורך' - הילדים בעצמם מביאים דוגמאות מהחיים ולומדים להבחין בין מצבים: עם אחים וחברים - מדברים, מנהלים משא ומתן, מבקשים עזרה. אבל במצבי חירום, כשצריך להתגונן - צורחים, נושכים, שורטים, בועטים או בורחים."

"אני מאמצת את הרעיון," אמרה תמר והוסיפה: "אצלי יש לוח כותרות מתחדש - אני משתמשת בקטעי עיתונים. בהתחלה אני מלקטת אותם ואחר כך הילדים לומדים להביא בעצמם. לדעתי הם צריכים לדעת קצת ממה שקורה בעולם, להרחיב אופקים. בין היתר אני מפנה את תשומת לבם לאירועים שקורים לילדים בגילם. זו הזדמנות לשקול דרכי מניעה והתגוננות."

"לא נראה לך שאת מפחידה אותם שלא לצורך?" שאלה שירה. "לא. זה עניין של מינון. חשוב לי להסביר מושגים כמו 'תאונה', 'טיפול נמרץ', 'דגל שחור' או 'כלב משוטט' ואני מזהירה אותם בלי לפרט על רצח ואונס."

לקחת סיכונים בריאים - מהי?

שלום,

מחשבה שעוברת בראשי... אנחנו מגנים על הילדים, החרדה שמא משהו יקרה להם לופתת אותנו. אך אני חרדה דווקא מהחרדה. כי החרדה אינה מאפשרת לילדים לגדול בדרך בריאה. היא עוצרת כל כך הרבה חוויות טבעיות ובריאות לילדים. כמבוגרים עלינו ללמוד להתמודד עם החרדה כדי שלא נעצור ילדים מלקחת סיכונים בריאים ולחוש בטוחים. אולי כדאי שנביט לאחור ונזכר בילדות שלנו, בחופש שהיה לנו לשחק בשכונה. החיים יכולים להיות קשים. אבל כיצד אנו עוזרים לילדים לגדול, ללמוד לנהל את ענייניהם ללא התערבות מבוגר, להעסיק את עצמם ולסמוך על עצמם?

פטי

... ילדים לוקחים סיכון כשהם מטפסים על עץ, מתבוננים בקסם המדורה, משחקים במים, לומדים וחוקרים את עולם הטבע. אם לא נאפשר להם לקחת מידה מסוימת של סיכון - נסכן את התפתחות תחושת המסוגלות, היכולת והכוח שלהם. וגם נבלום התפתחות של חוש אחריות ועצמאות. אנו זקוקים לכללים לגבי מניעת ההתנסויות הללו באותה מידה שישנם כללים לשמירה על בטחונם הפיזי. אנו זקוקים לסוג חדש של הערכת סיכונים ועלינו לתבוע את זכותם של ילדים שנמנעות מהם חוויות חיים משמעותיות וחיוניות להתפתחותם. לעתים הורים מבקרים אותי על שאני מרשה לילדי לקפוץ ולטפס במגרשי משחקים שנראים לי בטוחים מאוד, על משטחי עץ או גומי, ללא קצוות חדים וכו'. אותם הורים מתירים לילדיהם לרכוב על אופניים, דבר שנראה לי כמעמיד אותם בסיכון גבוה להיפצע. אמא אחת כמעט התעלפה כשראתה שאני מרשה לבני בן החמש וחצי לטפס על עצים. לדעתי אנחנו לא טובים בחישוב סיכונים.

תום

להתכונן לסיכונים

באמצעות מידע אמין וניתוחו ניתן להפחית את הסיכון הטמון במצב של אי ודאות. נעזור לילדים:

א. להגביר את המודעות לסיטואציות יומיומיות שמחייבות ערנות.
ב. לזהות סיכונים ולהגדירם.

ג. לאפיין את סוגי הסיכון העומדים בפניהם.

ד. לנסח את עצם קיומה של הבעיה שבה מתמקדים.

מתפקידנו לאסוף מידע ככלי למניעת סיכון ואז:

ה. לנתח אותו עם הילדים, להעריך דרכי פעולה שונות

ו. לצייד במיומנויות של שמירה והגנה עצמית

ז. ללמד איך מקבלים החלטות

פעילות מונעת – פעילות שתקטין את רמת הסיכון (את הסבירות להתרחשות או את חומרת הסיכון, או שניהם). פעילות שיש לבצע לפני התרחשות המצב המסוכן.


פעולה מתקנת – פעילות שיש לבצע לאחר התרחשות האירוע כדי להתגבר על הקושי שנוצר.

רמת סיכון – מכפלת חומרת הסיכון בהסתברות להתרחשות הסיכון.

סימני אזהרה

מומלץ להציג לפני הילדים סימנים מוסכמים שונים, ולהדגיש את סימני האזהרה. במקומות שונים מוצבים תמרוזים וסימנים המצביעים על סכנה מיוחדת לילדים. למשל: תמרוז האזהרה "ילדים בדרך"; הסימן המופיע על גבי מסך הטלוויזיה בתכניות שאינן מיועדות לילדים; סימני האזהרה על גבי חומרי ניקיון, תרופות או מוצרים אחרים ועוד.

"לדעתי צריך לדבר על סיכונים אקטואליים לחיים של הילדים ולא יותר מזה," חזרה שירה על עמדתה.

 "השאלה מה זה אקטואלי," התערבה אלה, "לכאורה אין להם מגע עם חומרים מסוכנים, אבל אני מוציאה מהארונות הנעולים בגן חומרי ניקוי, מסבירה מדוע הם מסוכנים, ומראה איך סימני הזהרה לפעמים קיימים ולפעמים לא. בקיץ אנחנו מדברים על בטיחות בים ובברכה. אם משהו נשבר בגן אני מראה להם כמה ששבר זכוכית חד ומסוכן. בתחילת שנה אנחנו מבהירים את כללי השימוש במספרים, בעפרונות, בכלי הגינה. זה לא אקטואלי?"

שירה נאלצה להסכים ואלה המשיכה: "ובטיחות בדרכים? או כשאני מביאה בעלי חיים לליטוף וכשהילדים מוצאים צב בגינה – אנחנו מדברים גם על גידול בעלי חיים ומפגש עם בעלי חיים משוטטים בשכונה. אנחנו מקפידים להיזהר מהרמת אבנים גדולות, משום שבעלי חיים ארסיים מסתתרים שם לפעמים..."

"בסדר, בסדר. רק צריך לשים לב שלא לחצות את קו ההיסטריה," אמרה שירה כדרכה, מאירה את הצד השני של המטבע, "אנחנו חייבים לאפשר לילדים להתנסות, זו זכותם וחובתנו. אחרת איך ילמדו לנהל סיכונים בתבונה?" היא הצביעה על מסך המחשב שבו הופיעו רשימות והתכתבויות.

"מה זה, שירה, גם את מצ'וטטת?" שאלה תמר בחיוך שובב. "לא בדיוק. זאת קבוצת דיון של מחנכים לגיל הרך מכל העולם. מתברר שאנחנו לא לבד, גם בניו זילנד, בקנדה ובדנמרק גננות מתחבטות בשאלות כמו איך נלמד ילדים צעירים לנהל היטב סיכונים? מתי צריך לעצור ילדים מלסכך את עצמם ומתי צריך לתת להם להתנסות ולא לחסום ולא לחנוק אותם, או לחסות עליהם יתר על המידה?" היא הראתה לאלה ולתמר תגובות של מחנכים שהשתתפו



פירטו את סוגי הסיכונים ובסיומה של השיחה חזרה תמר בקול רם על הנקודות שרשמה.

השעה כבר הייתה מאוחרת ואלה ביקשה שימשיכו בפעם הבאה. רגע לפני שנפרדו אמרה תמר: "אתן יודעות, עכשיו כשיש לנו כבר את עיקרי הדברים לתכנית ניהול סיכונים, אני יוצאת עם הרגשה טובה. חיים של ילד נראים לי קצת פחות בלתי צפויים ומסוכנים. גם אנשים בני חמש יכולים לעשות משהו לטובת עצמם."

צ. כיתה ד', מבשרת ציון.
פרויקט "שיח ילדים"



בדיון ומאמרים שהדפיסה מאתרים ברחבי הרשת. אלה ידעה שאם שירה נתפסת לנושא מסוים היא מעמיקה בו ומעשירה אותן בתוכנות ייחודיות, אך לא הייתה מודעת להתמצאותה במאגרי מידע חינוכיים באינטרנט. תמר החזירה את הדיון מההתפעלויות למסלולו כשקבעה נחרצות: "הם צודקים!"

"מי?" שאלה אלה.

"אם ישנן שיטות לניתוח סיכונים בתעשייה, מדוע לא יוכלו להיות שיטות לניתוח תרחישים אצל ילדים והמלצות לשיפור?" הצביעה תמר על מסך המחשב, "אני בטוחה שנוכל ללמוד משהו מתחום הנדסת הסיכונים ותורת ההחלטות."

"כן, אבל בתעשייה אלה סיכונים לפרויקט או למתקן, ואנחנו מדברות על ילדים (!) בסיכון", אמרה אלה, "ובתעשייה הסיכון הוא נזקים בתחום אבטחת המידע, נזקים עסקיים-פיננסיים. בחינוך הסיכון הוא לכוליות הילד, לשלומו הפיזי והנפשי."

"נכון, אבל כמו שמנהלים מקבלים החלטות במצבים של אי ודאות כך גם ילדים", הצטרפה שירה לדעתה של תמר, "אלא שילדים מנהלים את עצמם ולא מערכות תעשייתיות."

"כגננות אנחנו ממילא עוסקות בניהול סיכונים", טענה תמר. אלה הביטה בה כשואלת למה היא מתכוונת.

"חינוך לאורח חיים בריא למשל כולל מודעות לשמירה על כללי בטיחות וניהול סיכונים", התנדבה שירה להסביר.

"אהה, אז גם חינוך למניעת אלימות, טיפוח חברות ושיתוף פעולה גם בהם יש ממד של ניהול סיכונים", הוסיפה אלה בהתלהבות.

"בדיוק", נסחפה תמר לרגע בהתלהבות, ומיד המשיכה בטון מעשי: "עם זאת לדעתי כדאי לנו לפתח תרחישים לתקריות שונות בחיי

היומיום, להמחזיז אותן בגן ואגב כך ללמד הוראות בטיחות." השלוש

פעילויות למניעת סיכונים ♦ הגוף של הילד

"מה שלום עופרי?" התעניינה שירה.

תמר עדכנה את עמיתותיה: "התקשרתי ללשכת הרווחה, והתברר שהאם פנתה לאחרונה לקבלת סיוע. לפני שבועיים הופתעתי כשהורים ביקשו לזמן גם אותי לאחת מהפגישות עם העובדת הסוציאלית שמתפלת כרגע במשפחה."
"כנראה הם סומכים עליך," אמרה אלה.

"באמת הצלחתי להגיע לכל אחד מההורים בנפרד, פשוט הקשבתי להם," אמרה תמר בכנות, "הם השתכנעו שאף שאני צעירה – יש עם מי לדבר, שהכוונות שלי טובות ושהמטרה היחידה שלי היא טובת הילד. כמובן שהגעתי לפגישה בלשכת הרווחה. כשתיארתי את ההתעסקות של עופרי במין, האשימה האם את האב בזה שבנם נמצא בדירתו בשעה שהוא פוגש שם את חברתו החדשה. האב נשבע שאין סיכוי שעופרי היה עד ליהסים האינטימיים בינו לבין חברתו, אבל סיפר שכדי להימנע מעימות עם הילד הוא מרשה לו לצפות בטלוויזיה."
"או הילד בעצם סובל ממנת יתר של טלנובלות?" שאלה שירה.
"כנראה," הנהיגה תמר. "האב לא היה מודע לנזק שיש בפזופ הלא מבוקר הזה. בשלב זה השארתי אותם עם העו"סית שלהם. למחרת סיפרה לי האם שהם קבעו כללים חדשים בתוך הסדר הגירושים. אני חושבת שהם בדרך הנכונה, מאז הפגישה הזאת ההורים מתקשרים ושואלים אותי על ההתקדמות שלו בגן."

"לדעתי בחשיפה של ילדים לתכנים מיניים יש משום הזנחה ובמקרים מסוימים אפילו התעללות," אמרה אלה, "ועכשיו ברור שזה היה סימפטום לבעיה אחרת. טוב שהיית ערנית ושלא הזנחת את הטיפול בנושא."

לתמר היו חדשות טריות נוספות. היא זימנה את ועד ההורים לדיון בסל

דימוי גוף והערכה עצמית

- ההתפתחות הגופנית המואצת בגיל הרך הופכת את הילד לעצמאי מאוד.
- הילד רוצה לממש את תחושת הבעלות על הגוף. הוא זקוק לעזרה מועטה מהמבוגרים.
- ההתפתחות השכלית של הילד תומכת בהבנה שהוא אדם נפרד בעל תודעה משלו.
- הילד משחק, מתנסה ולומד להכיר במגבלות גופו.
- מתפתחת היכולת של הילד להתבונן בעצמו, לבחון את התנהגותיו מן הצד ולדבר על עצמו.
- תהליך השחרור מהתלות במבוגרים מתרחש באמצעות מתן אחריות וחופש. כתוצאה מכך מתגבשים תודעתו העצמית, דימוי הגוף והמצפון.
- דימוי גוף שלילי קשור להערכה עצמית נמוכה. אלה גורמים להפרעות בתפקוד ובתקשורת עם אחרים.

מבוא לחינוך מיני

- בגיל הרך ילד מתחיל להבין ולהפנים את תפקידי המינים. השוני המיני מעסיק אותו, וטבעי שיתעניין באברי המין שלו ושל ילדים וילדות אחרים.
- שיום חלקי הגוף, כולל האברים המוצנעים/הפרטיים (פין, פות, אשכים, ישבן, חזה), מאפשר ההתייחסות עניינית.
- אין לקשר מין או אברי מין לשמות תואר שליליים (כמו מלוכלך, דוחה וכו').
- תגובה תוקפנית ביחס לנגיעה של הילד באברי מינו עלולה לגרום לבעיה ביחסו לגופו. רוב הילדים בני 3-5 מאוננים, אם הדבר יתפס כאסור תפתח תחושת בושה ואשמה לגבי גופו. יש להבהיר: מותר לכל אחד לגעת בעצמו באופן פרטי, לבד, בחדרו.
- יש לענות על שאלות באשר לגוף ולתפקודו בדיוק ובפשטות, מבלי להעמיק בפרטים שהם מעבר להבנתו של הילד או למה ששאל.
- בהגדרת קווים אדומים נלמד את הילדים על זכויותיהם למרחב אישי (שלא יפלוש אליו) ולפרטיות פיזית (ככל שהילד גדל – גדל גם המרחב שהוא זקוק לו מסביבו). עליהם ללמוד שלזולת ישנן דרישות למרחב אישי ויש לכבד אותן.

- בירור מקרים שמתרחשים בשגרת הגן עוזר לדעת מתי חוצים את הגבולות המקובלים ומפריעים למרחב האישי של הזולת. למשל, קירבה שאינה נוחה, מגע לא נעים, חיבוק כפוי, משיכת הזרוע וכו'.
- נכבד את המרחב הפיזי של הילד. למשל: ניתן לו פרטיות בשירותים, בהחלפת בגדים או בכל מקום אחר. נסביר את ההתנהגות הזאת, את ההיגיון שעומד מאחוריה.
- נזכיר את זכותו של הילד שמבוגר יתלווה אליו בבדיקות רפואיות.
- נדגיש את זכותו שישאלו אותו אם הוא רוצה שידגדגו, שינשקו, שיחבקו אותו, שייכנסו אתו למקלחת, שיעזרו לו להתנגב, להתלבש וכו'.
- מגיל שנתיים יש ללמד ולעודד ילדים לסבן את גופם, בייחוד באברי המין. טיפול בילד הוא הזדמנות לדבר על מגע מותר ואסור. קרבה פיזית היא הזדמנות להעצמה של הילד, ללמד אותו לשמור על עצמו.
- ילדים בגן טרום חובה כבר עצמאיים בשירותים. אם הם נזקקים לעזרה מומלץ להציע מגבונים לחים... יש להקפיד על סגירת הדלתות של השירותים ולהבהיר ששירותים הם מרחב פרטי ומי שרוצה להיכנס צריך לנקוש ולוודא שאין בפנים אף אחד. חשוב להראות דוגמה אישית.
- גם לפעוט יש יכולת להגיד "לא". סירוב להיענות לצרכים ולרצונות של אחרים והיכולת לבטא עמדה מובחנת הם סימני ההיכר של זהות אישית אוטונומית, ויש לעודד זאת.
- לדיבורים מביכים ולא נוחים נגיב באופן מידי וענייני: "בגן הזה אנחנו לא מדברים כך/ לא מתנהגים כך".
- נדריך ילדים לערנות: אם משהו מנסה לעשות משהו לא נוח, או שדברים בסביבה לא נוחים לו, או אם משהו אומר בנוכחותו מילים לא נעימות.
- נלמד ילדים לומר "לא!" להצביע על דרכים בהן הם משתמשים כדי לסרב. חשוב שנלמדם לפנות לעזרה.
- נדגיש את זכות הילד לבקש להפסיק לא רק כשמדובר בניגיעה באיברים מוצנעים, אלא בכל סוג של נגיעה שגורמת להרגשה מוזרה או לא נוחה.

התרבות בגן השנה והציעה בין היתר את ההצגה "יעל לומדת לשמור על עצמה". היא הייתה בטוחה בחיוניות ההצגה לילדים ובתהליך של הכנסתה לגן אחרי הכנה מתאימה. משום כך היטיבה להסביר זאת גם לאחד האבות שהביע ספקות בנוגע להעלאת הנושא הרגיש: "למה להכניס לילדים רעיונות לראש?" הוא טען. תמר כבר הייתה מוכנה עם התשובה: "בכל מה שנוגע לשלמות הגוף והנפש מוטב להקדים תרופה למכה. מה גם שהשאלות כבר מתרוצצות במוחם של ילדים. חלקם מעלים אותן וחלקם מתקשים לנסח אותן. ההצגה משרתת גם את אלו וגם את אלו."

אלה הציעה להקדים להצגה סיפורים ושירים ופעילויות יצירתיות בנושא זכותי וחובתי לשמור על עצמי, ולהציע את מגוון הפעילויות לאורך תקופה מתמשכת בגן גם אחרי ההצגה. את הכותרת "אני וגופי" החליפה אלה ב"הגוף שלי ברשותי", והסבירה: "אני מתכוונת לפרט מהי האחריות שאנחנו בעצם מטילים על הילדים לשמור על עצמם, לתחזק את גופם, להגן עליו מפגיעות שונות: מקור, מחום, מחיידקים, מנפילות וגם מפגיעות ומנזקים שאחרים עלולים לגרום לו. אם חשבתי שכבר אין מה לשיים את אברי הגוף בגיל הזה, אז בהקשר הזה נדמה לי שדווקא יש מקום להתייחס למיקומם ולתפקידם של האיברים החיצוניים והפנימיים, הגלויים והמכוסים. אולי אפילו אזמין את סבתא של טל לגן, היא רופאה בגמלאות ויש לה קשר נפלא עם הילדים."

אבקש שתספר לנו על שמירת הגוף ובריאותו.

"אצלנו", אמרה תמר, "ליד אזור הסדנה ושולחן המצרפים, נציב מראת גוף גדולה ומראות פנים. אני אציע לילדים להתבונן בפרצופם ובגופם ולתאר את מה שמשתקף. הם יוכלו לשרטט את גופם על גיליון גדול, כעבודה בזוגות."

"אני מתכוונת להכניס פינת מדידות לגובה ולמשקל. וגם דיאגרמות

עולם בטוח לילדים

יעל לומדת לשמור על גופה


הצגה חינוכית נודדת שמיועדת לגני הילדים (לבני 4-7) כחלק מתכנית מניעה. בזמן האחרון יעל בת החמש קצת מבולבלת. בגן היא למדה על האיברים הפרטיים של גופה ועל כך שלאף אחד אסור לגעת בהם, אך במציאות היא נתקלת בכל מיני סיטואציות שבהן היא מתקשה לדעת מה טוב ומה רע, מה מותר ומה אסור. כשהיא מחפשת אחר בובתה האהובה שאבדה, משחזרת יעל בעזרת הילדים את אותן סיטואציות וביחד הם לומדים מהו מגע טוב ומהו מגע רע, כיצד להגיד לא כשמגע אינו נעים, כיצד לסמוך על התחושה ולמי לפנות בעת מצוקה. ההצגה נכתבה על ידי צוות בכיר של מטפלים במרכז הקליני של אל"י ועל ידי השחקנית יעל פדר, עובדת סוציאלית ושחקנית בעלת ניסיון רב בהצגות ילדים. ההצגה מלווה בשירים, בהומור, בתפאורה צבעונית ובמגוון של בובות ואביזרים. הגננות נחשפות להצגה בעזרת מדריכה מטעם משרד החינוך, שממליצה לפניהן על דרכי עבודה לפני ההצגה ואחריה ולאופן שבו ניתן לשוחח עם הילדים על דברים מבלבלים, מביכים וכואבים.


לפרטים ולהזמנות:

מחלקת הסברה,
האגודה להגנת הילד
טל': 03-6091920



ל'צבע העיניים שלי', 'צבע השיער שלי', 'תכננה שירה בקול רם, "אני רוצה שיחקרו את הדמות שלהם. אחר כך נקשר את המראה לשפת גוף, לתחושת שונות (נעימות ולא נעימות) שעוברות בגוף, ולרגשות - דרך יצירות אמנות, כשנתבונן בציורי דיוקנאות ובפיסול של דמויות בקרמיקה ובגילוף עץ". אלה הביאה ספר עב כרס וצבעוני עם תצלומי פסלים שונים, ותמר נזכרה בדמויות מפוסלות שיש לה בבית: אישה בהריון, זוג, הורה וילד, כולם עשויים מאבן סבון לבנה וחלקה.

הן התבוננו באלבום של אלה כששירה שאלה: "מה דעתכן על  הכותרת 'גופי הוא אני'? סימה, הגננת בגן השכן, הציעה אותה והאירה את עיני. ובאמת כשאני אומרת "גופי הוא אני" אני מאחדת ולא מפרידה בין שני הדברים בו"ו החיבור. נפגשנו בדרך החוצה מהגנים והייתה לנו שיחה נהדרת, אולי נצרף אותה לפגישות שלנו?" אלה ותמר קידמו בברכה את הרעיון. הן ידעו שגננת נוספת תעשיר אותן בזוויות ראייה חדשות, וכיוון שנתרמו כל כך זו מזו הן שמחו להרחיב את הפורום הקטן שלהן.

 "לפעמים גופי הוא אני ועוד מישהו, " צחקה אלה, "שתי אמהות של ילדים בגן שלנו אמורות ללדת בקרוב. זאת הזדמנות לדבר עם הילדים על קרבה ואינטימיות, על ההבדלים בין זכר לנקבה ועל הריון." "בהתחלה תני להם להסביר לך מה זה הריון ולידה ותקבלי סיפורים מדהימים," אמרה שירה.

"ושאלות נפלאות. מאז ומתמיד ילדים אוהבים לשמוע על הריון ולידה," הסכימה אלה.
"לא רק ילדים," חייכה תמר.

שליטה והגנה עצמית ♦ פליטה מיניאל בולדין



בזמן שעבר מאז התלבטה תמר לגבי התנהגותו של עופרי נתקלו גם חברותיה במצבים שונים בגן שבהם הן נדרשו להבדיל בין סקרנות והתנהגות מינית נורמטיבית לבין פגיעה מינית של ילד בילד אחר. השתלמות שעברו בנושא סייעה להן להבחין היכן עובר הגבול, ולהסבירו לילדים. הן למדו להגיב בפרופורציות הנכונות ולשים לב למקרים שאינם חד-פעמיים אלא מתמשכים ושבהם צריכה להידלק נורה אדומה. בעקבות ההשתלמות התחדדה גם ההבחנה בין סוד ששומרים לבין סוד שמגלים.



ההשתלמויות עזרו להן להעצים את הילדים. הן העלו למודעות של ילדי הגן את תחומי האחריות שלהם על עצמם ואת יכולתם להגן על עצמם. השיחות התפתחו תוך כדי משחק ויצירה בגן וגם באופן מכוון בפעילויות בקבוצות קטנות:

במה אנחנו שולטים?

לוקחים לעצמנו אוכל, בוחרים בגדים, מתלבשים לבד, מסתבנים, חוגרים את עצמנו במושב המכונית.

מה אנחנו מכסים?

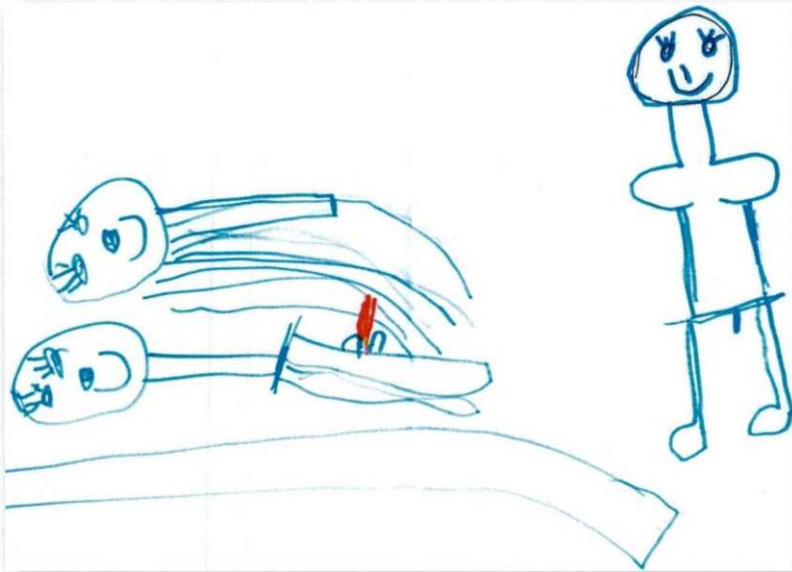
ישנם חלקי גוף שאינם מכוסים בבגדים כל הזמן. חלקים אחרים מכוסים רוב הזמן, אפילו בים. אלה איברים פרטיים.

נגיעות וחיבוקים - זה נעים?

יש נגיעות שגורמות לנו לחוש חמימות, ביטחון ואושר. אלו נגיעות בטוחות. אבל אם מישוה מנסה לגעת באיברים פרטיים זה גורם להרגשת כעס, פחד, בלבול, החשש, הפחד, המבוכה - אלה סימני אזהרה שעוזרים לנו לגלות זהירות ולשמור על עצמנו.

התעללות מינית

- כל ניצול של ילד למטרות מין או הנאה מינית של הורה, מטפל או של אדם שיש לו עמדת כוח או סמכות כלפי הילד. פגיעה באמצעות כוח, כפייה, איום או פיתוי תוך ניצול מרותו של המבוגר.
- התעללות מינית עלולה להתרחש בתוך המשפחה או מחוצה לה, על ידי ילד אחר בגן, או מבוגר מוכר או זר לילד, כאירוע מתמשך או חד-פעמי.
- נהגו בזהירות כדי שהילד לא יחוש שמאשימים אותו או שעליו להתבייש במעשיו המיניים הבעייתיים. העזרה צריכה להיתפס ולהיחוות כתמיכה לשם שינוי התנהגות ולא כסימן לכך שהוא "ילד רע".



ש. בן 6.
בית שבת לוי



ר. בן 6, "אבא".
בית שותי לוי

הורים ורופאים נוגעים לפעמים באיברים פרטיים כדי לטפל. גם אז מותר להגיד שלא נעים, או כואב. אסור לאף אחד לגעת באיברים פרטיים מכל סיבה אחרת. אפילו מישהו שמכירים ושאוהבים.

איך נשארים בשליטה?

אימרו לא! לנגיעות שמפריעות או מפחידות.

אם מישהו מבקש מכם להוריד בגדים ולא לספר -

אם מישהו מבקש מכם להסתכל באיברים הפרטיים שלו -

אם מישהו מבקש מכם לעשות משהו שגורם לכם להרגיש מוזר -

תגידו: לא! אני לא רוצה! זה הגוף שלי! אל תיגע בי! ...

עזבו את המקום,

פנו לעזרה, ספרו על כך,

לאף אחד אין זכות לגרום לכם לעשות משהו שאינכם רוצים!

את מי משתפים?

התרחקו מהאדם שפגע בכם, לכו למבוגר שאפשר לסמוך עליו. ספרו

לו מה שקרה עד שמישהו יעזור.

מה שקרה לא היה באשמתך. אל תפחדו לספר מה שקרה לכם.

למי אפשר לספר? לאימא, לגננת, לסייעת, להורים של חבר, לשוטר...

(על פי "אנחנו בשליטה" חוברת עבודה, אל"י)

יישום הכללים – מסיפור למציאות

ידע ומיומנויות לא תמיד מיתרגמים למעשים. חשוב לפתח דפוסי התנהגות ליישום מעשי של כללים הנלמדים בגן.

- חשוב שהגננת תשקף לילדים את דרך ניהול הסיכונים שלה בעצמה. שיתוף בשיקולי הדעת הננקטים במצבי סיכון, הוא בבחינת דוגמה אישית. הילדים נוכחים בכך כי אפילו הגננת נזהרת, ושומרת על עצמה...
- ניתן ליצור מצבי דמה בגן כדי לתרגם את הידע והמיומנות לידי מעשה באמצעות משחקי תפקידים או תיאטרון בובות.
- עיבוד סיפורי עם כמו סינדרלה, שלגיה, כיפה אדומה או עמי ותמי יאפשר לילדים להתמודד עם נושאים כמו בדידות, פגיעה מצד מבוגרים משמעותיים או הצעות מפתות אך מזיקות מזרים.
- נמחז את הסיפור בגן ונעצור את ההצגה (יש להכין את הילדים לכך שעוצרים באמצע) בקטע שבו מתעוררת שאלה. למשל, כשהמכשפה מציעה את התפוח המגרה והמורעל. כיצד תנהג שלגיה? הילדים מתבקשים להגיב. אם הגננת מגלמת את תפקידה של שלגיה היא תתייעץ עם הילדים מה לעשות, תתלבט בקול רם מולם.
- ברוננו בטלהיים בספרו "קסמן של אגדות" כותב כי המעשיות והאגדות דנות בלחצים פנימיים חמורים באורח כזה, שהילד מבין אותם מבלי להיות מודע לכך. האגדות מציעות פתרונות למצבי לחץ. הן פורצות את איסורי התרבות ונותנות לגיטימציה לעיסוק בתכנים מודחקים, מאפשרות לבטאם ולהוציאם לאור ואף להתמודד עמם. תחושת השחרור הגדולה שהילד זוכה לה דומה לשחרור מאגרסיה מודחקת שמוצאת לה ביטוי. יתרה מזאת, נמצאים לילד גיבורים להזדהות עמם, הוא גם יכול להשליך את רגשותיו האסורים על הדמויות הבדויות.
- אחרי גיל שלוש, נחווים רגשות כמו גאווה, חרדה, בושה, תוקפנות ואשמה לא רק כתגובה לאירועי חיים אמיתיים אלא גם בהקשר של ייצוגים מנטליים. ככל שמתפתחת יכולתו של הילד לביטוי סמלי, כך הוא יכול לדמיין ולצפות לתוצאות שהוא מצפה להן או שהוא פוחד מהן.
- התנסות במצבים שונים במהלך המשחק מלמדת את הילד להתעמת עם חרדותיו ופחדיו, הוא רוכש מיומנות של הרגעה ושליטה עצמית.

בעולם הספרות והאמנות ♦ חילוק פפיטחון פלצמי

"את יודעת," פנתה שירה לתמר לאחר שהתרווחו על הספה בסלון ביתה של אלה, "חשבתני על זה ונראה לי שבשלב שבו את נמצאת כרגע בגן מבחינת האווירה והחברויות, הילדים בשלים לעליית מדרגה ואת יכולה לרתום את הילדים לתמיכה הדדית, זה בזה."

"מה זאת אומרת?" שאלה אלה שנכנסה עם מגש עמוס בכל טוב.

"את הרי משבחת ילדים על הישגים והצלחות, אך גם מעודדת במצבים של קושי ותסכול."

"לפעמים הקשבה מעודדת מאוד," אמרה אלה, "אחד מבקש הבנה או חיזוק, או הצדקה, אחר זקוק לחיבוק, או להתייחסות עניינית."
"אבל את זה אנחנו עושות. השאלה היא איך מלמדים ילדים לתמוך ולעודד?" שאלה תמר.

"הם שמים לב למה שאת עושה," אמרה שירה, "ולומדים ממך. עידוד משמעו להפגיש את הילד עם היכולות שלו, שהוא לא תמיד חש בקיומן. לכן, ככל שתתייחסי יותר להפגנת היכולת של כל ילד ותצביעי על יתרונותיו, כך תתחזק ההוויה המצמיחה של תחושת ההצלחה."

"והעידוד הופך להרגל בגן. אם אחד הילדים עצוב, לא שקט, מפריע יותר מהרגיל, אני שואלת אותו אם הוא רוצה שננסה לעודד אותו. אני עושה את זה בקבוצה קטנה, כשמישהו זקוק למעט יותר תשומת לב. הילדים לומדים שכדאי לשאול: מה יעודד אותך? ורק אחר כך להציע."

"ליילד מעודד ומחוזק קל יותר לעודד אחרים," הוסיפה אלה, "זה כמו מנוף."

"נכון, אם נצליח להרגיל את הילדים לעזור זה לזה – ילדים שעודדנו ושירגישו מחוזקים יתחילו לחזק אחרים בעצמם, וילדים שהתנסו

- במשחק הילד לובש דמות אחרת ובאמצעותה חווה שליטה וכוח, מממש שאיפות ופורק כעסים.
- הגנת לומדת מהבחירה של הילד בתכני המשחק על מה שמעסיק אותו ומפריע לו ועל מצוקותיו.

גלריה של רגשות



- נתבונן ביצירות אמנות כדי לאפשר לילדים לחשוף רגשות כלפי המשפחה או לגבי יחסי הורים-ילדים, בדרך שאינה ישירה ומאיימת.
- נבחן ציורים שונים של אותו אמן ונבחין בכך שביצירות משתקפות הבעות שונות ואף מנוגדות ביחס לנושא. למשל ברבות מיצירותיו חקר פאבלו פיקאסו את היחסים בתוך המשפחה:

הטרגדיה, 1903. ציור אפל וכבד בצבעי שמן, כחול ושחור, מתאר כאב, ייאוש ובדידות במשפחה. (הציור מופיע על כריכת הספר "סיפור על אהבה וחושך" מאת עמוס עוז).

<http://www.globalgallery.com/enlarge.asp?id=028-38998>

אם וילד, 1904. שמן על בד, האם מערסלת את בנה והוא ישן, תלוי בה וכרוך על צווארה. חיבוק של דאגה.

<http://www.tamu.edu/mocl/picasso/>

שני ציוריו: **משפחת המוקיון עם קוף**, 1905 ו**משפחת המוקיון**, 1905 משקפים יחס דו ערכי של האמן כלפי אינטימיות משפחתית. ריחוק של האב מהתינוק, חוסר קשר עין בין האם לתינוק בציור הראשון, לעומת גהירה ורוך בציור השני.

http://www.portlandmuseum.org/pysm_art.htm#anchor358356

אם וילד, 1905. גואש על בד, מתאר ניתוק, ריחוק, לכאורה הילד יושב על אמו ועל השולחן מונחת צלחת, אך אין מגע ביניהם, כל אחד בעולמו.

אמהות, 1969. רישום בקו אחד מתמשך, עגול, אוורירי, מתאר הנקה כהתמזגות של התינוק והאם.

<http://www.globalgallery.com/enlarge.asp?id=024-31638>

בעידוד אחרים ילמדו שזכותם גם להיעזר, לבקש עזרה, "השלימה שירה את ההיגיון שמאחורי הרעיון שהעלתה. אלה נזכרה במגילת "זכותי ואחריותי" ואמרה: "העידוד פועל לשני הכיוונים - לפעמים אתה עוזר ולפעמים אתה נעזר. חשוב גם ללמד ילדים להיעזר, לפנות, לבקש."



"אגב ללמוד להיעזר - בהמשך לטיפול בניהול סיכונים," שיתפה תמר, "הצגתי לילדים סיטואציות יומיומיות שמחייבות זהירות ושאלתי לדעתם: מה עושים אם מבוגר מציע לילד מתנות כדי שיבוא אליו הביתה, או שואל איפה הילד גר, או מנסה לאחוז בידו ולהוביל אותו? ומה עושה ילד אם משהו מוכר לו מטריד אותו באופן קבוע? זו לא הייתה רק שיחה אלא משחקי תפקידים. ממש תרגלנו מצבים. כשהילדים הציעו לחבר שיפנה לעזרה, שאלתי: למי? איך פונים? והרעיונות שימשו להמשך משחק התפקידים."



"ההתנסויות האלה גם מלמדות אותם לסמוך על תחושותיהם," הגיבה שירה, "אם ההתנהגות כלפי מוזרה לי או לא נוחה לי - זכותי לסרב לקחת בה חלק. יש לזה קשר עם פיתוח אינטליגנציה רגשית. בגן יש לנו מאגר תמונות של אנשים שגזרתי מעיתונים שאספתי. בין היתר אני משתמשת בהן כדי לשיים רגשות, לזהות ולהביע וגם לתאר איך אני מרגיש היום."



"אחרי שדיברנו על מעגלי הסיכון ועל ניהול סיכונים," אמרה תמר, "הבנתי שאפשר לעזור לילדים לזהות בסביבתם אנשים שעלולים לפגוע בהם, וללמד אותם להתרחק מהם, וגם לזהות אנשים שיכולים לעזור להם. בעזרת סיפורים שסיפרתי התחלנו לדבר על פחדים. מה מפחיד אותי? עם מי הייתי רוצה להיות כשאני מפחד? במה עוזר לנו הפחד? איך אני מתגבר על פחד? אחר כך ילדים יצרו בגן, כל אחד בדרכו. קבוצה אחת הכינה הצגה על כיפה אדומה, על הסכנות

אישה ותינוק, 1921. שמן על בד, מקרין נינוחות.

אם וילד, 1922. שמן על בד, רכות.

<http://www.globalgallery.com/enlarge.asp?id=028-39049>

- נגזר מעיתונים דימויים שמביעים יחסים בין הורים לילדים, נדפס תמונות מגרירות ומוזיאונים באינטרנט, ונביא לגן אלבומים או את ערכת יצירות אמנות במדריך לגננת **המשפחה** (משרד החינוך, תשנ"ו).
- נציג תערוכה, באמצעותה יבואו לידי ביטוי מושגים ותחושות לגבי מגע, קרבה, חום ותמיכה במשפחה.
- לכל תמונה נעניק כותרת משלנו.

שארבות לה ביער, על הרגשת הבדידות. הזאב היה די מצחיק וה'שחקנים' שיתפו את הקהל בעצות שאפשר לתת לכיפה אדומה. אחר כך אחד הילדים צייר סדרה של ציורים חשוכים ומפחידים, ושתי בנות אחרות יצרו מסכות מפחידות, ואתן יודעות מה? אם חששתי שאפחיד אותם גיליתי שדווקא פתיחת תיבת הפחדים וחשיפתם לאור עוזרת להכניס אותם לפרופורציות ולהתמודד אתם."



אלה, בת 4.5, ירושלים.

• **הסיפור:** בן גור נעמי, איש שלא מכירים, רכגולד ושות', 1988.

תקציר: אמה של במבי מזהירה אותה מפני זרים ומרגיעה פחדים. תוך כדי משחק בחצר, כשהיא לבד, פונה לבמבי איש ומציע לה שוקולד. היא מתלבטת, אך מקבלת את הממתק מידי. הוא מפתה אותה לבוא עמו ומבהיל אותה בהתנהגותו התוקפנית. הוריה מצילים אותה מידי. לאחר מכן במבי מתמודדת עם הקושי לספר על החוויה הקשה שעברה עליה.

המטרות: טיפוח רגישות למצבי סיכון, תחושת זהירות; חיזוק חוש ביקורת עצמית ואחריות לשם מניעת החלטות פזיזות.

הערות: מתאים לגיל 6. יש להקדיש לפעילות מקדימה כרבע שעה, ולקריאת הסיפור כ-40 דקות. מומלץ להפריד בין ההקדמה לסיפור, למשל להקדים בבוקר ולספר בצהריים.

פעילות מקדימה: הבהרת מושגים כמו אזהרה, זר, פיתיון, מורעל, סכנה, לחשוד ומושגים נוספים שמופיעים בסיפור או שקשורים לסיפור.

שיחה: האם אפשר לדעת אם אנשים זרים שמנסים לגשת ולהתקרב אלינו בנחמדות – הם באמת נחמדים או שאולי זו רק העמדת פנים?

אביזרים: בובה, עגלת בובה, שוקולד עטוף, בובת כפפה בצורת זאב, בובת כפפה בצורת אריה (או מסכת זאב ומסכת אריה), משרוקית, בובה עטופה בשמיכה כמו תינוק (האח של במבי), כרית (שמייצגת את המיטה של במבי)

קריאת הסיפור: הסיפור (מהחלק שבו חברתה של במבי עוזבת אותה) מזמין את המספרת לשנות מצבים במהלך הקריאה – לשבת על הרצפה, לקום, להתקדם בהיסוס, לרוץ כנגררת, להסתובב... כמו כן במהלך הסיפור משוחחת הילדה, במבי, עם בובה רינה. בובת הזאב שרה וקופצת בפראות, בובת האריה מנשקת ובמבי הודפת אותה. מומלץ להיעזר באביזרים הנ"ל.

בתום הסיפור אפשר להמשיך ולספר שכל זה קרה לבמבי מזמן, לפני כמה חודשים. עכשיו היא ממשיכה להתנהג בנימוס כלפי זרים, אבל היא למדה שלפעמים צריך לדעת לומר "לא!"

כדאי להזמין את הילדים להפנות אל במבי שאלות שקשורות בחוויה הלא נעימה שעברה. הגננת תרשום אותן כדי להעבירן לבמבי, ותחזור עם תשובותיה כעבור

כמה ימים. הציפייה לתשובות מעבירה לילדים את המסר שמדובר בעניין רציני, שזו לא הגננת ששולפת תשובות על המקום. כמו כן העיסוק בנושא רגיש זה מוטב שיימשך כמה ימים לצורך "עיכול". השהייה מאפשרת גם לגננת חשיבה, התייעצות והכנת מכתב לילדים עם התייחסות מפורטת לשאלותיהם.

• **הסיפור:** שיר סמדר, חיבוקים, דביר, 1985.

תקציר: יש חיבוקים נעימים ורצויים ויש גם חיבוקים לא כל כך נעימים, כמו החיבוק "המסוכן" של דוד שלוימה שצובט, של "אורחים-פורחים" שמבקשים רשות לחבק אבל לא מתייחסים לתשובה, או חיבוק של אישה מבולבלת ברחוב.

המטרות: חידוד יכולת ההבחנה בין מגע נעים ללא נעים, רצוי ולא רצוי;

עידוד דפוס התנהגות של שמירה על הזכות להגנה עצמית ולביטוי תחושותיי

פעילות מקדימה: מה מזכירה לכם המילה "חיבוק"?

חומרים: חומר (חימר), פלסטלינה, בצק, גילי נייר טואלט, כדורי צמר או כדורי קלקר, מנקי מקטרות, מקלות ארטיק, עיניים זזות, צבעי גואש, גרבי ניילון ומילוי רך, בדים להדבקה.

שיחה בעקבות הסיפור: על אילו סוגי חיבוקים הספר מספר? אילו סוגים נוספים אתם מכירים?

איך מרגיש הילד כשהדוד שלוימה (או אורחים או אישה זרה) מחבק? מה אומרת הבעת פניו באיור של ליאת בנימיני אריאל? מה הייתם מציעים לילד לעשות? לומר?

אם הילד היה מבקש מכם לפנות בשמו למבוגרים המחבקים – מה הייתם אומרים להם?

מה מרגישים כשמקבלים חיבוק נעים? האם קרה לכם שחיבקו אתכם וזה לא היה נעים? מה הרגשתם?

למה לדעתכם מתכוונים כשאומרים "חיבוק דוב"?

יצירה: ניצור ונעצב חיבוקים שונים לפי בחירה בחומרים רכים או בחומרי פסודת ומנקי מקטרות.



מ. בת 5.
בית שבת ילוי

• **הסיפור:** כהן-אסיף שלומית, "אחרי שכיביתי את המנורה", **הצימוקים הם ענבים עצובים**, הקיבוץ המאוחד, תשמ"ב.

תקציר: הילד נזכר בהשפלות שספג מאמו, בדבריה: "אתה שלומיאל כל-כך", כשהוא שופך מעט זבל מהפח, ובערותיו של אבא: "אתה פרא אדם!" כשנפל בחצר ונפצע. הם מורים לו להשליך קרטון שהביא מן הרחוב.

שיחה בעקבות הסיפור: איזה שם אפשר לתת לכאב של הילד? מה לדעתכם ההורים מרגישים כלפיו? ואם הייתם במקומו - מה לדעתו ההורים מרגישים כלפיו? מה הייתם מציעים לילד? ולהורים?

• **הסיפור:** הראל נירה, **מיקי תפסיקי**, עם עובד, 1984.

תקציר: ההורים צועקים על מרים הקטנה כמעט על כל צעד ושעל. הילדה מפסיקה להפריע ומאבדת את שמחת החיים.

שיחה בעקבות הסיפור: כדאי לעודד את הילדים לספר על רצונות ילדים והורים שנראים מנוגדים. כיצד ניתן לגשר ביניהם? איך נבין אחד את השני? כיצד נשתף זה את זה ונתחשב זה בזה?

• **ספרים נוספים:**

צימרמן שוש, אשל נירה ורזניק לבנה, עורכות (2004), **בסוד ילדים - התמודדות עם מצבי פגיעה, מצוקה וסיכון בקרב ילדים באמצעות ביבולותרפיה: מקראה מוערת**, "אשלים ושפ"י - משרד החינוך.

ויסמן עדנה, **ההרגשה שלי**, משרד החינוך והתרבות, תשנ"א.

זילברמן יונה, **ספר הלא-לא**, יהושע אורנשטיין, יבנה, 1990.

טרומר חנה, **מי מצלצל בדלת**, ספריית פועלים, 1998.

כהן-אסיף שלומית, "איש החושך", מתוך: **לפעמים בגשם לפעמים בלב**, כתר, 1990.

לי וכטר אורה, **אצלי אין סודות**, כרטא, 1987.

סויט פיליס, **משהו קרה לי**, ברירות, 1991.

שיתוף הורים ♦ כלל פפא אפיווא

"מה אתן עושות אם ההורים לא מעוניינים לשמוע את חוות הדעת הפסיכולוגית על ילדם?" שאלה תמר את חברותיה.

"הפסיכולוגית צפתה בכמה מהילדים, "סיפרה אלה, "היא עזרה לי לנתח את המידע שהצטבר אצלי והצטרף לחוות דעתה המקצועית. לגבי אחד הילדים נאלצנו באמת להרכיב תמונת מצב ללא ההורים, לכן בניתי לו תכנית קידום אישית רק על סמך הדו"ח. חבל, כי מצבם של הילדים משתפר מהר יותר והם ממש מזנקים קדימה כשההורים שותפים לתכנית. לפעמים הפסיכולוגית המליצה להורים שפגשו אותה לערוך לילד אבחון אצל מרפאה בעיסוק או אצל קלינאית תקשורת. פעם אחת היא הציעה טיפול זוגי או השתתפות בקבוצת הורים."

שירה הנהגה במרץ: "ישנם הורים שהם ילדים בנפשם, או הורים שהתפקוד שלהם לקוי מכל מיני סיבות. יש כאלה שחרדים מאוד לילדים שלהם, כמעט עד חנק, הם מקרינים חוסר ביטחון עצמי או חשדנות כלפי כל אחד מסביבם... התגובה שלהם לנוכח מצוקת הילד היא תגובה ילדותית כשלעצמה."

"לפעמים מבוגרים פוחדים מהחיוניות של הילדים, "אמרה אלה. הם מנסים לחסום את האנרגיות של הילד שלהם כדי שהוא יתנהג כפי שהם רוצים ושלא יעמיד בשאלה את סמכותם או את מעמדם החברתי. אלה מבוגרים שחשים מאוימים לנוכח כוחות ההמצאה, היצירתיות וההעזה של הילדות. באופן בלתי מודע הם חונקים את הילד מפני שהוא מייצג את ההתחדשות שהם ויתרו עליה."

"ומה תגידו על הורים תחרותיים?" אמרה תמר, "שלוחצים, שחולמים על ילדים מצליחנים בכל מחיר. והילדים באמת משלמים את המחיר... ילדה אחת בגן שלי רשומה לשלושה חוגים. ילד הופך ליכרטיס הביקור של ההורה וחסר לו אם יעשה פשלות כי כולם מסתכלים, וכולם הרי

כללי הזהב לילדים

1. לא אשוחח עם מבוגר שאינני מכיר, ולא אקבל ממנו מתנות או ממתקים
2. לא אסכים לנסוע עם אדם לא מוכר ללא הסכמת הוריי
3. אם מזמינים אותי - תמיד אקבל קודם אישור מהוריי, אלך רק למקומות שהוריי מרשים לי לשחק בהם
4. תמיד אשחק מחוץ לבית עם חבר ולא לבד
5. אסמוך על חושי, אם משהו נראה לי לא בסדר - אשמור מרחק ולא אהסס לומר לא (גם למישהו מוכר)
6. לא אתן לאדם לא מוכר את כתובתי או פרטים אחרים
7. אם מישהו ינסה לקחת אותי בניגוד לרצוני - אצעק ואנסה לברוח
8. אם מישהו מנסה לעשות לי משהו בניגוד לרצוני - אספר מיד למבוגר שאני סומך עליו (נשים, אמהות עם ילדים, שוטר במדים, מוכר בחנות)
9. לא אבטיח למבוגר לשמור סוד, וגם אם איאלץ להבטיח - מותר לספר מה קרה לי
10. לא אסכים להישאר לבד במכונת סגורה או בבית נעול
11. אלמד לחייג 100. אלמד את כתובתי ואת מספר הטלפון שלי
12. הגוף שלי שייך רק לי

כללי הזהב להורים

1. תמיד אדע היכן נמצאים ילדי ועם מי
2. אהיה הורה מתעניין, מאזין וקשוב לילדי. אהיה קשוב לסימנים, לאיתותים ולשינויים בהתנהגות
3. אסמוך על יכולתם של ילדי להפעיל שיקול דעת, לחשוב ולפנות למבוגרים כדי לקבל עצה
4. אשמש דוגמה אישית לילדי: אשתף אותם בענייני ואעודד אותם לשוחח עמי בפתיחות ולא לשמור סודות מפניי
5. אעזור לילדי לזהות מצבי סיכון, אשוחח על אפשרויות של פגיעה ואעלה למודעות קיומן של סכנות
6. אלמד את ילדי לומר "לא" ואתמוך בזכותם לסרב להצעות ולמגעים שלא נראים להם (גם מצד אדם מוכר)

7. אשמור על הזכות של ילדיי למרחב אישי משלהם
8. אסייע לילדיי לפתח מיומנויות להגנה עצמית
9. אלמד את ילדיי כיצד להתקשר אליי כאשר הם מחוץ לבית ולהזעיק עזרה בטלפון
10. אפקח על הגלישה של ילדיי באינטרנט ועל חשיפתם לטלוויזיה
11. לעולם לא אשאיר ילדים לבד בבית או במכונית
12. אוהב את ילדיי כפי שהם ועל מה שהם ואתן להם את הביטחון שהם זקוקים לו כדי להישמר מצרות ומפיתויים מזיקים

מפגש הורים

- לרשימת הכתובות והטלפונים של ילדי הגן נצמיד דף ובו מבוחר של כללים לילדים ולהורים. ניתן גם להוסיף מספרי טלפון חשובים (מחלקת החינוך ביישוב, המועצה הלאומית לשלום הילד, אל"י, קו פניות הורים במשרד החינוך וכדומה).
- ננסח ביחד, במפגש עם ההורים, את כללי הזהב לבטיחות – לילדים ולהורים, או שנחלק רשימה מוכנה ונדון בסעיפיה.
- נמיין עם ההורים את הכללים לקטגוריות, כדי לעזור להורים וילדים להשתמש בהם בהתאם למצב, לעונה, לאירוע וכו'.
- נדון בכללים בקבוצות ובמליאה:
 - איזה מהכללים הכי חשוב לדעתכם?
 - איזה מהכללים יהיה קשה להסביר לילדים?
 - איזה כלל יהיה לילדים קשה לקבל?
 - איזה כלל קשה לנו כהורים לקבל?
 - כיצד נוכל ליישם את הכללים?
- נהיה ערים לכך שהורים לעתים אינם מוכנים לדון עם ילדיהם בנושאי בטיחות או בשאלות כמו מהו מגע טוב ומהו מגע לא טוב, משום שאינם רוצים להפחיד את הילדים. אלו בעצם החרדות שלהם, שאיתן הם חוששים להתמודד.
- נדגיש בפני ההורים שהילדים זקוקים למידע כדי שייציד אותם בידע מעשי ויאפשר להם לגדול ולהפוך למבוגרים בטוחים ומועילים. הכללים מציעים פרו-אקטיביות ומיועדים להעצים ולא להפחיד.

מכירים את כולם."

"הצרה היא שהורים רבים קרועים בין הצורך בפיתוח עצמי ובקריירה לבין הצורך להוליד ולגדל ילדים, " העירה אלה. "יש אפילו הורים שחיים על מזוודות, אולי האב ימצא עבודה במקום אחר בארץ, ואז המשפחה תעקור אתו והם יעזבו. בנוסף לכך זה אבא עצבני, משום שהוא עסוק במאבק הישרדות קיומי. לכן הגן חייב להיות שגרתית ככל האפשר, מסודר, ברור, להציע סדר יום קבוע, תבנית של חוקים ותחושת ביטחון ראשונית, כדי שהילדים ידעו שתמיד יתקבלו בבוקר טוב, בליטוף."

"נכון, " הסכימה שירה ואמרה: "ועבודת הצוות עם הסייעת היא קריטית. קריטית. זוג אוזניים נוספות, זוג ידיים מחבקות, זוג עיניים להבחין גם בילדים שזורמים, שמתפקדים כרגיל. מה, להם לא מגיעה מילה טובה?"

אלה שיתפה את חברותיה בשאלה כיצד תוכל למתן את רמת התוקפנות של גילי, לנצל לטובה את תכונות המנהיגות שלה,  במקום שתתרום להערכת האווירה בגן. "לאחרונה החלו להתרבות בעיות המשמעת, אני חייבת לנקוט יוזמה ומהר." על אף ניסיונה רב השנים, התנהגותה של גילי כמעט גרמה לאלה לאובדן עשתונות ובוודאי לאובדן שלוותה. תחושתה הייתה שהתפרצויות הזעם של הילדה והאלימות המילולית והפיזית שהיא מפגינה נובעות מחוסר גבולות ומ"הצ'ק הפתוח" שהיא מקבלת מההורים. פעם אחת, אחרי שהתפרעה ופגעה באחד הילדים, הוזמנו ההורים בדחיפות לגן ובישיחה בנוכחות הילדה מיהרה האם לומר לילדה, עוד לפני ששמעה את הפרטים: "אני לא כועסת, אני בטוחה שמישהו עשה לך משהו והתרגזת." בשיתוף עם המפקחת הוחלט שאלה תנסה לרכוש את אמונה של גילי בדרך שלא נוסתה עד כה, בעוד שהמפקחת תשוחח עם ההורים ותבהיר להם בצורה



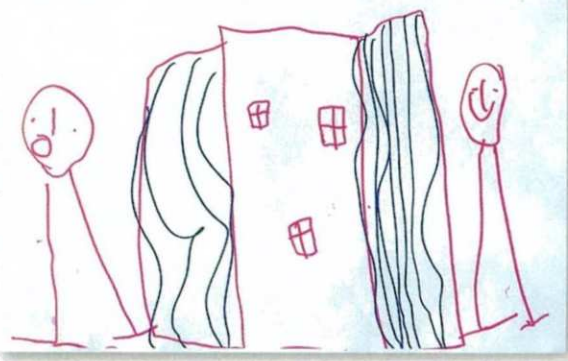
הנחיות להורים על כללי הביקור הסדיר בגן

- למען טיפוח תחושת הביטחון של הילד חשוב לעודד את ההורים להקפיד על סדר יום קבוע באופן כללי.
- על פי **חוק חינוך חובה ועל פי חוזר מנכ"ל סב"1 (א) מה-2 בספטמבר 2001**, מנהלת הגן אחראית לאחזקת תלמידי הגן ולביקור הסדיר שלהם:

אם ילד נעדר במשך שלושה ימים ברציפות עליה לוודא מה מצבו, היכן הוא ומדוע לא הגיע לגן הילדים.

החל מהיום השביעי להיעדרות, חייבת הגננת לבדוק את הסיבה, לערוך ביקור בית ולהודיע על ההיעדרות למנהל מחלקת חינוך ברשות. אם הילד הוא עולה חדש, כדאי לצרף לביקור הבית אדם הדובר את שפת ההורים. ייתכן שההורים אינם מודעים לחוק.

לאחר היעדרות (ללא סיבה מוצדקת) של שבעה ימים על מנהלת הגן לשלוח להורים מכתב רשום עם העתק למנהל מחלקת החינוך ולקב"ס ברשות. כדי להקל על ההורים רצוי שהמכתב יתורגם גם לשפת המוצא



1. בת 6.5.
בית שבתיו לוי

חד-משמעית שללא טיפול הולם, תמצא גילי את עצמה במסגרת קטנה יותר של חינוך מיוחד, כדי שאפשר יהיה להתייחס לקשיים שלה. הוריה של גילי לא היו היחידים שהביאו את ילדתם לגן בשעות לא קבועות. חלק מההורים נהגו להגיע רק בעשר, ויש שהיו מוציאים את ילדיהם באמצע היום, משום שכך היה להם נוח יותר, ולכן החליטה אלה להקדיש מפגש אחד עם ההורים לנושא גבולות ולהזמין מנחה ממכון אדלר.



המפגש היה מעורר, ההורים שיתפו בקשיים שהם חווים סביב המתח שבין הרצון לכבד את זכויות ילדיהם ואת חופש הבחירה שלהם - לבין האחריות המוטלת עליהם כהורים להציב גבולות ברורים, להדריך ולהחליט.

השאלות שהתבררו במפגש היו:

- האם אפשר להיות גם הורים וגם חברים של הילד? או: מהי בעצם הורות חברית?
- כיצד להציג לילד את הגבול שלי מבלי שהדבר יפגע בערכו?
- על מה ילד צעיר יכול להחליט?
- באילו מקרים צריך להניח לו להתנסות בנטילת אחריות ובבחירה עצמאית?
- איך שומרים על זכות הילד להביע את דעתו ונשמרים מכפיית דעתו על הוריו?
- באילו נושאים משתפים ילדים ומתייעצים אתם?
- מה משמעותם של כללים בגן ובבית?

תפיסת תפקיד הגננת ♦ מסקנא אראנא

בפגישת הצוות שנערכה אצל תמר לקראת פורים הודתה שירה שמאז שהן יורדות לעומקם של דברים בנוגע לילדים בסיכון היא החלה להבחין בסימנים מעורריי שאלה לגבי כמה מהילדים בגן: "קשה להאמין, אבל נדמה לי שההסתכלות שלי על הילדים השתנתה קצת מאז הסיפור של עופרי. התחדדה אצלי ההבנה שהאדם כבר מלידתו, הוא אדם בשלמותו, גם אם עוד הכל נמצא בהתהוות. יכולותיו יתפתחו ויבואו לידי ביטוי מאוחר יותר, אבל הילד נולד כשהוא מצויד בנפש ובשכל ומגיע לו אותו כבוד שהיה מגיע לו אילו היו לו 50 שנות ניסיון." שירה דיברה בלהט הולך וגובר, וחברותיה, שחשו בהתרגשותה, הקשיבו לה בדממה.

"ילד אחד בגן תמיד שקט מאוד, לרוב הוא משחק עם עצמו ונראה נבוך כשמביטים בו. בצעיר שלו הוא מצייר את עצמו קטן מאוד לעומת דמויות אחרות בצעיר. אחיות העיפרון רופפת, הוא מתבלבל בין צבעים, לא מזהה מספרים. מה שיותר מדאיג זה הרתיעה שלו ממגע וזה שלפעמים הוא מצטנף בתוך מיטת הבבות. ביום ראשון הגיעה אמו בצהריים עם אחיו הבכור ועם תינוקת. לקטנטונת הייתה רגל חבושה מלמעלה עד למטה וסימן כחול ליד העין. האם מיהרה להסביר שהיא נפלה על העציץ או משהו, ובכלל לא שאלתי, אפילו לא שמתי לב כי היא החזיקה את הילדה בזרועותיה והרגל החבושה הייתה מוסתרת מאחורי גבה. עכשיו אני מבינה שיש כאן משהו מעבר לעיכוב התפתחותי סביר או מעבר לילד שמרוכז בעצמו. פתאום מתחברים לי החלקים: לילד הזה יש בעיות שפה, קשיים פיזיולוגיים; אמו וזה ומדברת בצורה מעוררת חשד, כלומר יש משהו מאיים בדיבור שלה. נזכרתי גם שפעם כשהתקשרתי אליהם, היא הרימה את הטלפון ושמעתי ברקע צעקה תוקפנית ובכי קורע לב של אחד מהילדים, גם אז

הגופים המטפלים בהתעללות בילדים

- **מערכת הבריאות** באמצעות רופאי ילדים ומשפחה, אחיות בתחנות לבריאות המשפחה, חדרי המיון ובתי החולים, פסיכולוגים בתחנות לבריאות הנפש והמכונים להתפתחות הילד;
- **מערכת הרווחה** באמצעות פקידי הסעד לחוק הנוער ועובדים סוציאליים;
- **מערכת החינוך** באמצעות השירות הפסיכולוגי-חינוכי ויועצות חינוכיות;
- **מערכת החקירה** באמצעות המשטרה וחוקרי הילדים של משרד הרווחה;
- **מערכת המשפט**;
- **המועצה הלאומית לשלום הילד** וארגונים וולנטריים אחרים כמו **אל"י, מיט"ל** ועוד.

חקירת ילדים

- כשילד חושף התעללות, על הגננת לזכור את תפקידה לתמוך בילד. הילד מספר לאדם שהוא סומך עליו שיבין אותו ושיגן עליו. על הגננת להימנע מלשאל שאלות. רק פקידי סעד וחוקרי נוער הוכשרו לחשוף מידע בדרך שבה הילד אינו נתון להשפעה. תשאול על ידי הגננת עלול לפגוע במהלך החקירה מאוחר יותר.
- כאשר עולה חשד כי ילד מתחת לגיל 14 נפגע מעבירת אלימות מידי האחראי עליו או מעבירת מין, הוא ייחקר אך ורק על ידי חוקר ילדים מיוחד מטעם משרד הרווחה.
- חוקרי הילדים הם בדרך כלל עובדים סוציאליים.
- מדי שנה נחקרים בארץ אלפי ילדים שהיו קורבנות לעבירות מין ואלימות.
- לעתים יש חשיבות לביצוע החקירה במוסד החינוכי.
- גם אם העניין לא תואם מראש, מנהלת הגן לא תתנגד לכניסת חוקרי ילדים לשטח הגן, לנוכח חשיבות הפסקת הפגיעה בילד.
- כשמדובר בפגיעה מינית, הקורבן והתוקף הם לעיתים קרובות העדים היחידים להתרחשות פגיעה מינית, ולכן עדות הקורבן הינה בעלת משקל מכריע. חוקר הילדים נדרש להשתמש בשיטות לדיבוב הילד, לברר במדויק את אופן התרחשות האירוע ולעודד את הילד לדייק בדיווח.

- מחקרים מוכיחים כי גם ילדים צעירים, מתחת לגיל שש, יכולים לתאר בפרטים ארוע הקשור בפגיעה בגופם, שהתרחש בטווחי זמן של תשעה עד שנים-עשר יום. אם הם יישאלו בצורה אובייקטיבית על אירוע הקשור בהם ושהשפיע עליהם, התשובה לרוב אף תהיה מדויקת.
- ילדים צעירים אינם די בשלים להבחין ולהפריד בין מציאות לדמיון, אולם דווקא המהימנות בגיל הצעיר גבוהה, מפני שילדים אינם יודעים לשקר.
- החוק מסמין את חוקר הילדים להעריך את מהימנות עדות הילד, ומאפשר לו לאסור את עדותו ולהעיד במקום הילד או להתיר את העדות. החל מאוקטובר 2000 מצולמות כל חקירות הילדים בווידאו (במכשירים שגודלם כגודל אגרוף).
- במקרים שבהם החוקר לא שולט היטב בשפת הילד, הוא נעזר במתורגמן אשר נוכח בזמן החקירה.

* מידע נוסף בנושא בחוברת הדרכה לאיתור ילדים בסיכון (לביא-קוצ'יק נירית, 2000).



ש. בן 6.
בית שבתי לוי

היא התחילה לספר לי סיפורים. אבל מה, היא חתמה על טופס הפנייה לפסיכולוגית בלי לשאול שאלות."

"זה יכול להיות צירוף מקרים וזה עלול להיות משהו חמור מאוד," אמרה אלה.

"נכון. לכן התקשרתי לפקידת הסעד לחוק נוער כדי להתייעץ. ידעתן שזה נקרא 'פנייה בשני שלבים'? היא התייחסה מאוד ברצינות והסבירה שבעזרת שם המשפחה והכתובת היא תוכל לבדוק אם קיבלה פנייה קודמת לגביהם. ואכן התברר שקיימת פנייה נוספת שהגיעה לאחרונה לגבי האח הבכור."

"אולי מבית הספר," שיערה אלה.

"הדיווח שלך עשוי להוסיף חלק חשוב לפאזל ולהאיץ את הטיפול במשפחה," אמרה תמר כבעלת ניסיון.

"זה בדיוק מה שפקידת הסעד אמרה לי. דיווחים מסוג זה לפעמים מצילים חיים," אישרה שירה והוסיפה: "ולמדתי גם ממך, תמר." תמר נראתה מופתעת. "כן, התחלתי לתעד את התצפיות שלי על הילדים, לרשום את ההתלבטויות, לציין כל שיחת טלפון או אירוע. וזה באמת עוזר לי להתארגן טוב יותר כשאני רואה את הכול מרוכז לפניי במחברת - מתי פנית, למי ומה אמרו לי."

"לדעתי גננת וסייעת משמעותיות יותר בחייהם של ילדים בסיכון מאשר בחייהם של ילדים אחרים," חשבה אלה בקול רם.

"וגננת יותר מדמויות אחרות במערכת החינוך," הוסיפה שירה.

"בזכות המגע הפיזי שלנו עם הילדים, ההאכלה, הטיפול הקרוב יותר בלבוש ובהיגיינה, רצף ההימצאות אתם במשך חמש שעות לפחות ללא הפסקה - זו אינטנסיביות שאין בבית הספר. יחסית קל לנו כגננות להבחין בילד שנרתע ממגע או בילד שמחפש כל הזמן מגע פיזי ונצמד למבוגרים באופן קיצוני."




מ. כיתה ד', רמת גן.
פרוייקט "שיח ילדים"

"אגב, אצל עופרי המצב השתפר מאוד, " עדכנה תמר, "המתח בין ההורים ירד ועושה רושם שהילד מוצא את מקומו. מתברר שלפעמים צריך לקחת דברים בפרופורציה של זמן, מקום וסיטואציה. עם זאת קורה שמתעורר בי רצון עז לאסוף ילד עצוב או מוזנח אלי הביתה, לחסות ולהגן עליו, בייחוד אם יש לי חשד שסידורי השמירה על הילד הם בלתי הולמים. אולי כשהיו לי ילדים משלי זה יעבור. "

"לא בטוח, " אמרה אלה, "ייתכן שזה מגיע ממקום של לקיחת אחריות. "חשוב לי לעזור להם למצוא בתוכם את הכוחות שיעזרו להם להתמודד עם העולם שמחוץ לגן, " הודתה תמר, "אני משננת להם השכם וערב את המנטרות שדיברנו עליהם ומקווה שהדברים מחלחלים ונספגים, שהם ידעו להימנע מסיכונים מיותרים ושברגע האמת, אם חלילה יבוא, הם יוכלו לעמוד בפני הסכנה, וידעו להגן על עצמם. "

- א'והאגאן קרייאון (1993), **התעללות רגשית ופסיכולוגית בילדים**, קרית ביאליק: אח.
- אוקלנדר ויולט, (1993) **אשנב לנפש: שיח יצירתי עם ילדים**, חיפה: נורד.
- אילון עפרה וצמרין חניתה (1991), **ילדות כואבת: מבט שני על ילדים מוכים**, תל אביב: ספריית פועלים.
- אילון עפרה (2000), **התעללות בילדים במשפחה: סקירת ספרות מקצועית**, מכון סאלד.
- אלכסנדרוביץ דב ר. (1997), על ילדים ובעלי חיים, התעללות בחיות, **הד הגן**, ד', יוני.
- אלמוג שלומית (1997), **זכויות של ילדים**, שוקן.
- אפרת-גוט גליה ובן-אריה אשר (2001), "האפידמיולוגיה של התעללות בילדים", מתוך: **ילדים כקורבנות התעללות במשפחה**, המועצה הלאומית לשלום הילד.
- בן-נתן שרי, עורכת (2000), **זמן שאול** - סוגיות בקבלת החלטות בילדים בסיכון, פראג, עמותת בית לכל ילד בישראל.
- ברנשטיין דב (2001), "חקירות ילדים", **מראות המשטרה**, גיליון מס' 185, אוקטובר-נובמבר.
- גל טלי ווידמן, ורד, "ילדים נפגעי עבירה: ריבוי קשיים, מיעוט מענים", **ביטחון סוציאלי**, 63, דצמבר 2002.
- דולב טלל, **השיחות לילדים ולבני נוער במצוקה ובסיכון בישראל**: מגמות ואתגרים - מסמך רקע לתוכנית החומש השנייה של אשלים 2005-2001, המרכז לילדים ולנוער, ג'וינט, ירושלים: מכון ברוקדייל.
- דולטו פרנסואז (1987). **שאלה של אם**, ספריית מעריב.
- כהן אדיר (1990), "איש שלא מכירים", **סיפור הנפש**, קרית ביאליק: אח.
- כהן גז אסתר (2003), "בנים חורגים?", **מראות המשטרה**, גיליון מס' 194, מאי-יוני.
- לביא-קוצ'יק נירית (2000), **חוברת הדרכה לאיתור ילדים בסיכון**, אשלים, משרד העבודה והרווחה ומשרד החינוך.
- לומברד אביבה (1999), "טיפול וחינוך בילדים בגיל הרך בישראל", **ילדים בישראל על סף האלף הבא**, בעריכת אשר בן-אריה ויפה ציונית, ירושלים: המועצה הלאומית לשלום הילד ואשלים.
- מורג תמר (1998), "זכויות הילד והחוק", **זכויות הילד בישראל**, קובץ מאמרים ומקורות, המועצה הלאומית לשלום הילד.
- מורג תמר וסולומון לימור, עורכות (2005), **החוק והילד - קובץ חקיקה**, המועצה הלאומית לשלום הילד.
- מירון-שץ טליה (1990), **הגוף שלי ברשותי** - מדריך להתמודדות עם תקיפות מיניות, דביר.
- מלמד אהרון (1999), **המשפחה ערש או הרס לילדיה**, קרית ביאליק: אח.
- משרד החינוך (2004), **תלמידים מצעירים זכויות - קטלוג ציורים**.
- סטרשנוב אמנון (2001), **ילדים ונוער בראי המשפט**, לשכת עורכי הדין.

- פורווארד סוזן (2002), **הורים מרעילים**, הוצאת מטר.
- פלד-אמיר תמר וקדמן יצחק (2001), **עם ילדים – בלי מכות, אומרים לא לענישה גופנית**, המועצה לשלום הילד.
- צימרין חניתה (1985), **ילדים מוכים: בעיה רבת פנים**, פפירוס.
- צימרמן שוש, אשל נירה ורזניק לבנה, עורכות (2004), **בסוד ילדים – התמודדות עם מצבי פגיעה, מצוקה וסיכון בקרב ילדים באמצעות ביבליותרפיה: מקראה מוערת**, אשלים ושפ"י – משרד החינוך.
- קדמן יצחק (1999), "התעללות בילדים בישראל: הערכות לשיפור מערך השירותים בתחומי המניעה, האיתור, הטיפול ואכיפת החוק", **ילדים בישראל על סף האלף הבא**, בעריכת אשר בן-אריה ויפה ציונית, ירושלים: אשלים והמועצה הלאומית לשלום הילד.
- קדמן יצחק (1999), "זכויות הילד בישראל – חצי הכוס הריקה", **ילדים בישראל על סף האלף הבא**, בעריכת אשר בן-אריה ויפה ציונית, אשלים והמועצה הלאומית לשלום הילד.
- קדמן יצחק, "זכויות הילד בישראל – הלכה ומעשה", **ביטחון סוציאלי**, 63, דצמבר 2002.
- קדמן יצחק ובויאר יפעת, "בין ענישה גופנית להתעללות – רב המשותף על השונה", **התעללות בילדים בישראל** (שם זמני), בעריכת דבורה הורוביץ, יורם בן-יהודה ומאיר חובב, טרם פורסם.
- קוואנה ג'ונסון טוני (2000), **הבנת ההתנהגות המינית בגיל הילדות, מה טבעי ומה בריא?**, קרית ביאליק: אח.
- קליין פנינה, עורכת (2000), **תינוקות, טף, הורים ומטפלים** – מחקרים בנושא התפתחות הילד בישראל, אוניברסיטת בר אילן, מרכז בייקר לחקר קש"י התפתחות של תינוקות וילדים בגיל הרך והוצאת רכס.
- רוזנטל מרים ודיין יעל (1999), "תכניות התערבות בגיל הרך: שאלות ודילמות", **ילדים בישראל על סף האלף הבא**, בעריכת אשר בן-אריה ויפה ציונית, אשלים והמועצה הלאומית לשלום הילד.
- DOLTO FRANCOISE (1977), **LORSQE L'ENFANT PARAIT**, TOME 1, 2, 3 - LE SEUIL.
- DOLTO FRANCOISE (1987), **LACAUSE DES ENFANTS** - LAFFONT, 1985 / LIVRE DE POCHE.
- LIEBERMAN, A.F. (1996), "AGGRESSION AND SEXUALITY IN RELATION TO TODDLER ATTACHMENT: IMPLICATIONS FOR THE CAREGIVING SYSTEM", **INFANT MENTAL HEALTH JOURNAL**, VOL. 17 (3) PP. 276- 292.

- <http://www.children.org.il> המועצה הלאומית לשלום הילד
- <http://www.cet.ac.il> מטח - המרכז לטכנולוגיה חינוכית
- <http://www.eli.org.il> אל"י - האגודה להגנת הילד
- <http://www.hagana.org.il> בית לין - מרכז ההגנה לילדים ולנוער
- <http://flv.org.il> איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בישראל
- <http://207.232.9.131/zchuyot/index.html> הממונה על יישום זכויות ילדים, משרד החינוך
- http://www.bambili.com/foreign_guide/child1.asp רשימת ארגונים המטפלים בילדים, מספרי הטלפון
- <http://www.police.gov.il> שירות ומידע: אלימות במשפחה - מבוגר החושד כי ילד נפגע מהתעללות: מה לעשות?
- http://www.police.gov.il/sherut_umeyda/alimoot_bamishpacha/xx_alim1.asp מאמר: בשן ענת, מה לעשות במקרה של אלימות במשפחה: **מלכודת**, אתר משטרת ישראל
- <http://www.gilrach.co.il/category.asp?id=34> מאמר: בקר עדה ודויד ליזי, "תצפיות על ילדים בגיל הרך", **הגיל הרך**, לאנשי מקצוע בגיל הרך
- http://education.forums.walla.co.il/ts.cgi?tsscript=f/index&forum_id=2245&offset=1&cat_id=13 מאמר: רב-שיח בנושא ילדים וגירושין, **האגף לחינוך קדם יסודי**
- <http://www.klaaskids.org/pg-safe.htm> תקיפה מינית של ילדים
- http://www.macom.org.il/4parents_new.asp
- <http://ecap.crc.uiuc.edu/pubs/katzsym/zoran.html> Quality מאמר: נעמה צורן, המפתח לשיח הפנימי של גננות
- http://www.macom.org.il/4parents_new.asp מאמר: Jim Hopper, Child abuse: statistics, research and resources
- <http://www.secasa.com.au/index.php/family/13/114> מאמר: What to do if your foster child discloses sexual abuse
- <http://www.klaaskids.org/pg-prot.htm> Guidelines for child safety
- <http://www.Crin.org> CRIN - Children rights information network
- <http://www.Unicef.org> UNICEF
- <http://www.Unicef.org/voy/meeting/rig/rigpics.html> תערוכה של זכויות - תערוכת תמונות וירטואלית, כל תמונה מתארת או מכוונת לאחת מזכויות הילד 

- סטטיסטיקל 33 (2002), המועצה הלאומית לשלום הילד, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- ילדים אומרים גם בלי מילים, ערך: ד"ר יצחק קדמן, המועצה הלאומית לשלום הילד.
- התעללות בילדים בישראל (2003), ערך: ד"ר יצחק קדמן, המועצה הלאומית לשלום הילד.
- חוזר מנכ"ל תש"ס20/א) 3 באוקטובר 1999 – התמודדות מערכת החינוך עם פגיעה מינית של תלמידים בתלמידים - http://www.education.gov.il/mankal_cgi/menu.asp
או http://www.education.gov.il/mankal/indux/s2ak2_1_2.htm
- חוזר מנכ"ל תשס"ג4/ב) 1 בדצמבר 2002 – מניעת אלימות במשפחה, חובת היידוע http://www.education.gov.il/mankal_cgi/menu.asp
- חוזר מנכ"ל תשס"א/א' 4 – הוראות קבע (סעיף 2.8.3 נוהלי חקירה על ידי חוקר נוער של המשטרה).
- איגרת לתלמידה ולתלמיד לשנת הלימודים החדשה, המועצה הלאומית לשלום הילד.
- "זכותי ואחריותי", האגף לחינוך קדם יסודי, משרד החינוך.



א, כיתה ב', תל-אביב.
פרוייקט "שיח ילדים"

המועצה הלאומית לשלום הילד

- א. מודעות לזכויות ילדים בקרב אנשי מקצוע לגיל הרך – השתלמות בעלת מבנה מודולרי, המורכבת מהרצאות וסדנאות של טובי המומחים בתחום מצב הילד בישראל וזכויות ילדים.
- ב. איתור ילדים בסיכון – השתלמות בעלת מבנה מודולרי, המורכבת משילוב של הרצאות של אנשי מקצוע בתחום וסדנאות חווייתיות. כוללת סקירה מקיפה של התופעה, מקורותיה ומאפייניה, תיאור השירותים הפועלים בשטח והצגת נתונים סטטיסטיים עדכניים, מתן כלים לאיתור וטיפול בילדים בסיכון ובמקרים של אלימות בין ילדים ודיון בדילמות המתעוררות בקרב איש המקצוע בהתמודדות עם חובת הדיווח.
- ג. במות נודדות – ערב של הרצאות העוסקות בהיבטים שונים של הטיפול בילדים בסיכון, לפי בחירה (לדוגמה: פגיעות מיניות בילדים, נישואי קטינות), אשר מועברות על ידי אנשי מקצוע ומומחים בתחום ילדים בסיכון.
- ד. ניידת זכויות הילד – פעילות חינוכית-הסברתית לילדי בית ספר יסודי בנושא זכויות ואחריות של ילדים.

אשלים

- א. איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה – השתלמות שנתיית בת 28 שעות, המורכבת ברובה מסדנאות. כוללת בירור עמדות כלפי התופעה מהזווית של הילד הנפגע, של ההורים ושל איש החינוך והטיפול; סימנים ואיתותים; מה צריך לעשות, כיצד לפעול ולמי לפנות; מה אומר החוק; מי הם פקיד הסעד וחוקר הילדים; אילו שירותים קיימים בקהילה ועוד.
- ב. קורסים ותכניות בהזמנת ארגונים – כגון נעמ"ת או "ויצ"י" או רשויות מקומיות. (תכניות השתלמות מיוחדות נבנות ומותאמות לאנשי העדה החרדית; לאנשי הקהילה האתיופית; למגזר הערבי; לילדים עם צרכים ייחודיים)

אל"י

הגנת ילדים – אתגר חברתי – קורס שנתי לגננות ולמורים בשנת שבתון, 28 מפגשים. הנושאים: עמדות כלפי תופעת ההתעללות; דרכי אבחון; מהות הפגיעה לסוגיה; סוגי התערבות; תכניות הסברה ומניעה לבתי ספר; דרכי טיפול/תרפיה; מערך פקיד הסעד; ההיבט המשטירתי; ההיבט הרפואי; פגיעות במצבי גירוש; אלימות בקרב עולים; פגיעות בילדים מהחינוך המיוחד; במגזר הערבי; בעדה החרדית; גישת המדיה.

שפ"י, משרד החינוך

לומדים לשמור על עצמנו – רכישת מיומנויות וכישורים של שמירה עצמית ומיומנויות תקשורת. התכנית מתבצעת באמצעות מפגשים לימודיים המביאים סיפורים שבהם מוצגות בעיות "אמת" מן החיים. פיתוח של תוכנית "דוסו". באמצעות דמותו של דוסו מועברת גישה המפתחת כבוד עצמי ומודעות לגוף ומעוררת מודעות למגעים בלתי רצויים. התכנית מלווה באוגדן הדרכה, בהוצאת האגף לחינוך קדם יסודי בשיתוף עם שפ"י, המנהל הפדגוגי, משרד החינוך והתרבות.

"בסוד ילדים" – השתלמויות הניתנות על ידי מדריכות היחידה למניעת התעללות.

האגף לחינוך קדם יסודי, משרד החינוך

תכנית למניעת אלימות ולשוויון הזדמנויות לשני המינים לגילאי שנתיים – מנחים ממקצועות הייעוץ והפסיכולוגיה מקיימים פגישות הדרכה עם גננות ועם הורי ילדי הגן, מלווים פעילויות בגן ומקיימים פגישות משוב והפקת לקחים עם מפקחות הגנים. הנושאים: מקורות אפשריים לאלימות ודרכי התמודדות עם התנהגויות מקשות בגן; סוגי טמפרמנט ותובנות הגננת לתגובותיה ורגשותיה אליהם; התפתחות תקינה, תוקפנות נורמטיבית והקשר ביניהם; נקודות מבט שונות של מצבים – פרשנות של גננת, ילד, הורים; תהליכי התפתחות חברתית רגשית; תיווך רגשות ויצירת אקלים רגשי חברתי נוח בגן; זיהוי ילדים בסיכון לאלימות; זיהוי ילדים בסיכון להתעללות; החוק וחובת הדיווח; הגופים המעורבים בקהילה, ועוד.

פרויקט קידום חברות והסתגלות, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת תל-אביב

יש לי פתרון – סיוע לגננת בבניית תוכנית טיפולית שתתמקד בתכנים הרגשיים, החברתיים וההתנהגותיים. חיזוק כוחות ה"אני", קידום שיתוף פעולה ופתרון בעיות בנושאים: התמודדות עם בדידות, התמודדות עם כישלון, התמודדות עם כעס, עם חריגות, עם אלימות ועם תוקפנות. הערכה מעצבת לאיתור צרכים מיוחדים כדי לבנות את התכנית לכלל הכיתה וליחידים בתוכה. עבודה עם כל כיתה הגן או בקבוצות.

מחקרים בתחום ההתערבות המוקדמת מראים כי תרומת התכניות לקידום התפתחותו של הילד עולה ככל שההתערבות נעשית בשלב מוקדם יותר של חייו, ומתרחשת בסביבה תומכת ובטוחה בעבור הילד. היענות לצרכים ההתפתחותיים והמידיים של הילד מאפשרת לו להפנות את מרב כוחותיו ללמידה ולהסתגלות. "התערבות מוקדמת" הינו מושג המתייחס למגוון של פעולות המיועדות לעודד התפתחות של ילדים. התערבות בגיל הרך מתחילה בהערכת העוצמות והצרכים של הילד ומשפחתו. על איש המקצוע ללמוד מהילדים ומההורים על השפעתו של ההקשר הסוציו-תרבותי שבו ההורים מגדלים את ילדיהם ועל תפיסת ההורים את מטרות ההתפתחות והאסטרטגיות הנאותות. רק לאחר בדיקה כזו יוכל איש המקצוע להתחיל לשקול דרכים אלטרנטיביות להתערבות, ולדון בהן תוך שיתוף שוויוני של ההורים בקבלת ההחלטות.

המועצה הלאומית לשלום הילד

פרויקט לוו"ץ - ליווי ילדים נפגעי עבירה - סיוע וליווי לילדים ולבני משפחותיהם לאורך ההליך הפלילי, טרם הגשת התלונה ועד הכרעת הדין. ניתן לנפגעי עבירות או למי שהיו עדים לביצוע עבירות. בשיתוף עם משטרת ישראל.

פרוייקט "קיאדאת" - פיתוח מנהיגות מקצועית לגיל הרך בחברה הערבית, פרוייקט הפועל במספר ישובים ערביים ומשתתפיו הם אנשי מקצוע מתחומי החינוך, הבריאות והרווחה. מטרת הפרוייקט להעלות את המודעות לזכויותיהם וצרכיהם של ילדים צעירים ולפתח שירותים חדשניים, תוך יצירת שותפויות בקהילה וייזום פרוייקטים מקומיים בתחום.

האגף לחינוך קדם יסודי, משרד החינוך

תכנית אור - תוכנית התערבות לטיפול ילדים מגיל שנה עד ארבע הגדלים בתנאים של קיפוח וחסך סביבתיים. קידום ילדים בסיכון גבוה, בתחומי ההתפתחות השונים בהתאם לצורכיהם וליכולותיהם - פיתוח תחושת האמון, קבלה ואופטימיות של הילד כלפי עצמו, כלפי אחרים וכלפי סביבתו, עידוד גילוי יוזמה, סקרנות ונכונות ללמוד ולהתנסות בחקירה. יצירת קשר מתמשך עם הורי הילדים המשתתפים בתוכנית. התוכנית מופעלת בתוך המסגרת החינוכית, בפניה המאפשרת עבודה פרטנית עם הילד/ה במשך ארבעה עד חמישה ימים בשבוע, כ-20 דקות בכל פעם.

מעגן (מערך תומך - מעון-גן) - תוכנית התערבות למסגרות חינוכיות מלידה עד גיל חמש. איתור ילדים מעוכבי התפתחות, הפנייתם לטיפול הולם ומעקב. הדרכת מחנכות לגיל הרך בנושאים הקשורים להתפתחות תקינה, פיתוח הרגישות לצרכים ייחודיים של ילדים, תוך מתן כלים להבחנה בין קשיים זמניים לבין ליקויים התפתחותיים. התאמת דרכי התערבות לעבודה עם ילדים מתקשים, תוך התייחסות לשלב ההתפתחותי והדרכה לגבי דרכי תקשורת עם הורים. תמיכה וסיוע להורים כשותפים והדרכתם בכל שלבי ההתערבות. יצירת קשר של שיתוף פעולה עם השירותים בקהילה.

התוכנית מופעלת בתוך המסגרת החינוכית במהלך יום העבודה, לאורך כל שנת הלימודים, על ידי צוות מקצועי בתחום ההתפתחות בגיל הרך. בשיתוף אשלים והרשויות המקומיות.

"קט-גן" – מסגרת חינוכית לילדים בסיכון בני שנתיים עד שלוש, שאינם מבקרים במסגרות חינוכיות. התוכנית מופעלת שלושה בקרים בשבוע וכוללת גם תכניות העשרה להורים.

השירות לילד ולנוער והשירות לעבודה קהילתית, משרד הרווחה

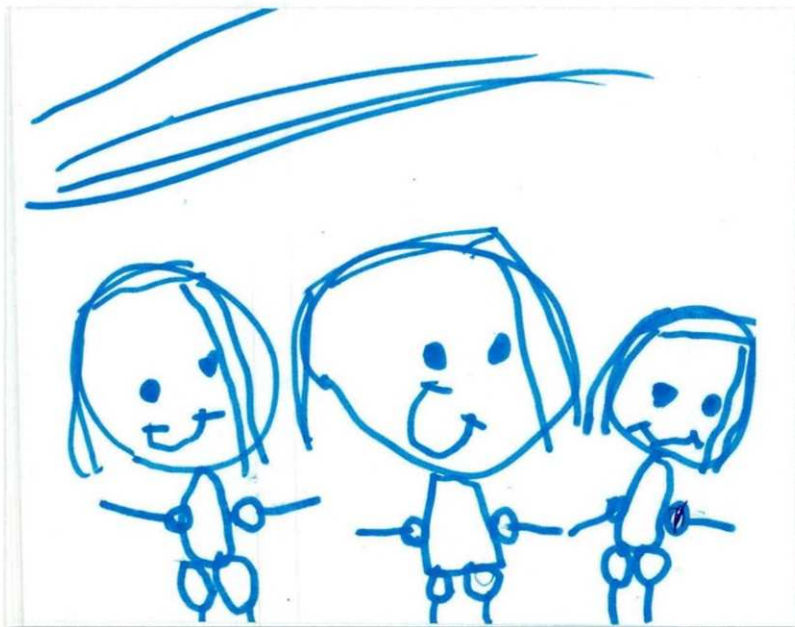
תוכנית "קדימה": יישום גישה קהילתית לשיפור השירותים לילדים בסיכון – התוכנית מופעלת בכ-30 יישובים ברחבי הארץ ומהווה מרכיב מרכזי באיתור, מניעה ופיתוח קהילתי. מטרתה העיקרית של התוכנית היא להגן על כלל הילדים בסיכון בקהילה וכן על משפחותיהם, באמצעות הגברת המודעות והמעורבות בקהילה לבעיותיהם ולצורכיהם; פיתוח מערכות פורמליות ולא פורמליות לזיהוי ולמניעה; פיתוח רצף של שירותים בקהילה ופיתוח מגוון של מערכות תומכות בקהילה.

המכון לחקר הטיפוח, האוניברסיטה העברית ירושלים

הט"ף – טיפוח הגיל הרך באמצעות העצמת ההורה (גיל שנה עד שלוש); האתגר – גיל שלוש עד שש.

מרכז הגנה לקטינים נפגעי עברה

תחת קורת גג אחת נמצאים כל גורמי החקירה, האבחון והטיפול אתם צריך להיפגש קטין שנפגע בעברת מין, אלימות או הזנחה. נועד לרכז את הטיפול הראשוני בילדים נפגעי עברה על ידי צוות רב מקצועי במקום אחד, בזמן אמת. כיום פועל מרכז אחד בלבד בשכונת קריית יובל בירושלים, ואמורים להיפתח מרכזים נוספים ברחבי הארץ. בשיתוף משטרת ישראל, המשרד לביטחון פנים, עיריית ירושלים, בית חולים "הדסה", "אשלים", משרד המשפטים, פרקליטות מחוז ירושלים, משרד הבריאות ומשרד הרווחה.



אלה בת 3.5, ירושלים



המועצה לשלום הילד, אשר נוסדה בשנת 1980, היא הגוף הוותיק והגדול מסוגו בישראל העוסק במכלול הנושאים של זכויות הילד. ייחודה בפעילות כוללת ומקיפה למענם של כל הילדים בישראל, והיא עוסקת במגוון תחומים, כולל: חינוך, בריאות, מצוקה, התעללות, משטרה ועבריינות, חקיקה ומשפט, תקשורת וצרכנות ותחומים רבים נוספים.

המועצה לשלום הילד פועלת כשדולה וכסגורם של כל הילדים בישראל, במיוחד אלה שזכויותיהם נפגעות או ששלומם ורווחתם מצויים בסיכון. במקביל מקיימת המועצה גם **נציב קבילות ילדים ובני נוער** (אומבודסמן), **מרכז משפטי**, **מרכז מחקר ומידע**, **מרכז חינוך והדרכה** ומגוון של **פרוייקטים חדשניים**, ביניהם ניתן למנות את:

- ניידות זכויות הילד
- פרוייקט לזווי ילדים נפגעו עבירה
- פרוייקט "שיח ילדים על המצב הכלכלי"
- פרוייקט פיתוח מנהיגות מקצועית למען הגיל הרך בחברה הערבית ועוד...

לפרטים נוספים: www.children.org.il

מטח, המרכז לטכנולוגיה חינוכית, הוא מוסד ללא כוונות רווח, בעל שליחות חברתית, הפועל לשיפור הישגים חינוכיים של כלל הילדים בישראל. מטח מוביל בפיתוח ובהטמעה של אמצעים וסביבות למידה, הוראה והערכה, משולבי טכנולוגיות מתקדמות, תוך ייעוץ וליווי מערכות חינוך. תחום הצרכים המיוחדים זוכה לדגש מיוחד: מטח שם לו למטרה לפעול לשילובם המלא בקהילה ולשיפור איכות חייהם של **ילדים עם צרכים מיוחדים** בהיבטים קוגניטיביים, לימודיים, רגשיים, חברתיים ומשפחתיים. בתחום זה מכוונת העשייה לילדים, לאנשי חינוך ולהורים.

לפרטים נוספים: www.cet.ac.il